

314.924

1464

legújabbkori múzeumi közlemények



2

legújabbkori múzeumi közlemények

Budapest 1964

K I A D J A :

LEGUJABBKORI

TÖRTÉNETI

MUZEUM

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Csató Tamás,	Czigány Béla,
dr. Fodor József	/szerkesztő/,
Gerelyes Ede	/főszerkesztő/,
Gyórfy Sándor,	Hársfalvi Péter,
Kilián István,	László Gábor,
Nemcsik Pál,	Szabó Gyula,
Tarjányi Sándor,	Verő Gábor,
dr. Vigh Károly	

Felölös kiadó: VIZY OTTÓ

Készült a Muzeumok Roza Üzemében

...4. iv terjedelemben. 500 példányban

Felölös vezető: dr. Dajbukát Gergely

Gerelyes Ede:

A Legujabbkori Muzeumi Közlemények megjelenése elé.

A magyar muzeumok sokrétű, gazdag munkásságának keretében egyre növekvő mértékben fejlődik és formálódik szakágunk, amely a magyar legujabb kor, sőt azon túl az elmúlt száz év történetének muzeumi kimunkálására s az előttünk álló feladatok elvégzésére hivatott.

E történésekben gazdag időszaknak muzeumainkban való bemutatása sokirányú, elmélyült gyűjtő-, kutató- és feldolgozó munkát kíván meg szakembereinktől. Szakágunk tevékenységének alapja a marxista történelemszemlélet maradéktalan elsajátítása és következetes alkalmazása. A magyar marxista történetírás eredményei alapján vidéken és a fővárosban egyaránt fejlődésnek indult és tovább szélesedhet a speciális muzeológiai munka. S mint erre már vannak példák, muzeumi szakembereink gyűjtő-, kutató és kiállításrendező tevékenysége gazdagítja történetírásunk eredményeit is, nem utolsósorban azért, mert az elmúlt évtized folyamán rendezett történeti kiállításaink többsége forgatókönyvének megírásakor töretlen utakon jártunk. Kiállításainkon választ kellett adnunk olyan kérdésekre is, amelyekkel a történettudomány még adós volt.

A történész-muzeológusok munkássága az elvi-politikai kérdésekkel egyidőben számos szakmai és módszertani problémát vet fel. A magyar muzeológia nemzetközileg elismert eredményei gazdag tapasztalatokon, jól kidolgozott módszertani megoldásokon is alapulnak. Ezek átvétele, alkalmazása feltétlen szükséges. Azt is tisztán kell látnunk, hogy az általunk vizsgált időszak sajátosságai új módszereket, új elgondolásokat is megkívánnak. E módszertan megalkotásában sem tartunk már a kezdet kezdetén. Néhány elvi értékű munka már szüle-

De történeti és muzeológiai munkásságunk során számos elvi és gyakorlati kérdést kell még megoldanunk.

Munkánk eredményességének egyik legfontosabb bizonyítéka a megrendezett kiállítás. Jóleső érzéssel nyugtáztuk, hogy egyre több museum helytörténeti kiállítása jut el napjainkig. Jelenleg is készülnek legújabb kori kiállítások. De örömmel állapíthatjuk meg azt is, hogy jó ütemben haladnak a központi legújabb kori állandó kiállítás épületének munkálatai a Várban.

Körülbelül egy év telt el azóta, hogy Egerben első ízben találkoztak országos visszhangu értekezleten azok, akiket munkakörük, hivatásszeretük és ügybuzgalmuk a magyar történelem elmúlt száz évének muzeumi munkáihoz köt. Ez a tanácskozásunk, amely már a megtett út eredményeit is összefoglalta, határozatokat ugyan nem hozott, de válaszolt azoknak a teendőknek a körvonalaival, amelyek az intézmények és legújabb kori kutatóik előtt további feladatokként állnak.

Az ez év végén megrendezendő második országos konferenciánk előtt, a gyorsan fejlődő munka bizonyítékeként indul útjára a folyóirat. A Legújabbkori Muzeumi Közlemények feladata igen nagy lesz. Elsősorban azt a régi, több éves óhaját elégíti ki, hogy a museumokban dolgozó legújabb kori kutatók, a museumok munkájához kapcsolódó helytörténészek és önkéntes gyűjtők központi tájékoztatást kapjanak szakágunk mindenkori helyzetéről és problémáiról. Különösen sürgős volt ez amikor az egész szakterület azonos feladat megoldásán fáradozott. Ugyanez a helyzet most is. A felszabadulás közelgő 20. évfordulójának méltó megünneplése minden történeti museum főfeladata. Közleményünk első számaiban, a lehetőségek szerint, behatóan foglalkozunk a kiállítás kérdéseivel.

A pontos tájékoztatás mellett igénybe kívánjuk venni a folyóirat hasábjait az elvi-szakmai kérdések tisztázásához is. A legújabb kori muzeológia még megoldatlan módszertani kérdéseit tárgyaló tanulmányoknak is helyet adunk. A fo-

lyóirat viszonylag szűk kereteit a jövőben sokrétű szakmai-elvi kérdéseink tisztázása központi fórumának tekintjük.

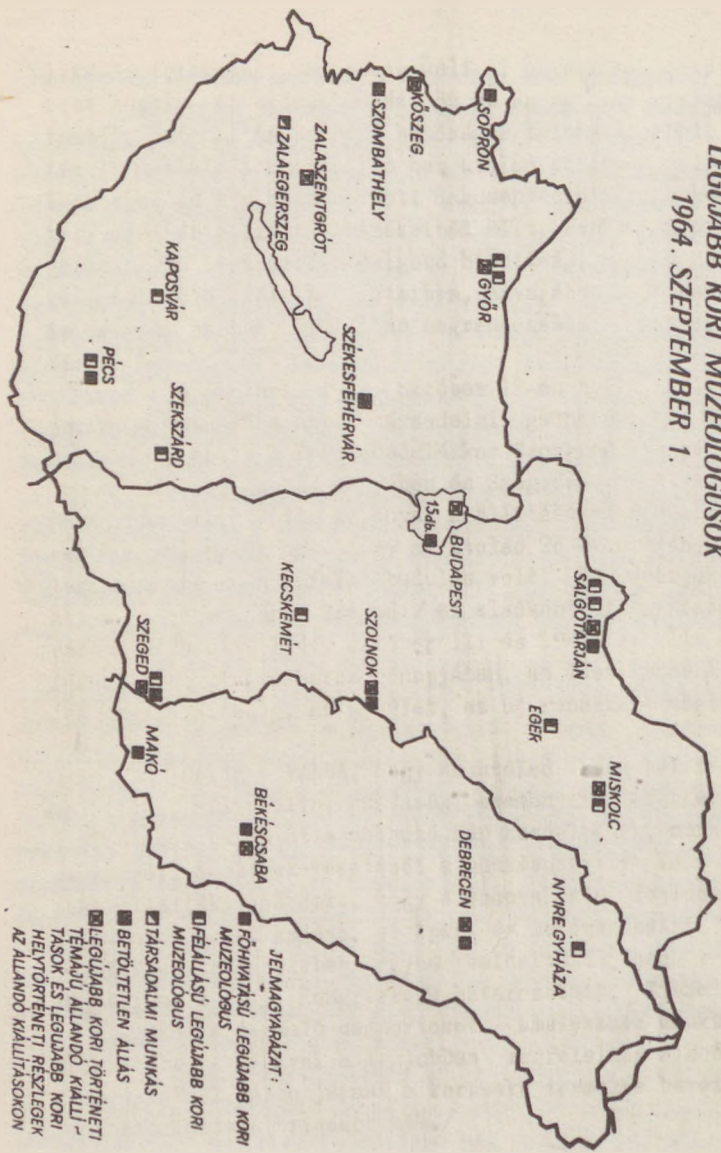
A legújabb kori museológusi munka kellő fellendítésének lényeges tényezője - az államunk által nyújtott lehetőségek jó kihasználása mellett - a társadalmi támogatás elnyerése is. Ennek legfőbb útja a testvérintézményekkel és a társadalmi szervezetekkel való jó együttműködésünk. Ugyancsak alapvető feladatunk, hogy segítsük és irányítsuk az öntevékeny gyűjtők munkásságát. Mindezek biztosítása lehet megynként a jól működő Legújabbkori Történeti Muzeumi Bizottság. Induló folyóiratunk rendszeres tájékoztatást fog nyújtani e bizottságok munkásságáról is. Messzemenően segíteni kívánjuk e társadalmi szervezeteket mind a helytörténetírást, mind a muzeumi munkát előmozdító nagyjelentőségű tevékenységükben.

Mindezeket előljáróban elmondva, a Legújabbkori Történeti Múzeum nevében eredményes munkát kívánunk szakágunk dolgozóinak, s reméljük, hogy munkájukban hasznosítani fogják a Legújabbkori Muzeumi Közlemények útmutatásait.

Budapest, 1964. szeptember 15.

Melléklet: Térkép szakágunk 1964.
szeptember 1-1 helyzetéről.

LEGÜJABB KORI MUZEOLÓGUSOK 1964. SZEPTEMBER 1.



Verő Gábor:

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A FELSZABADULÁSI KIÁLLÍTÁSOK
ELŐKÉSZÍTÉSÉHEZ.

Bár a felszabadulási kiállítások előkészítésében a megyei muzeumi szervezetek legtöbbje még csak a kezdeti lépéseket tette meg, célszerű a már felmerült problémákat is összefoglalni, egy-két tartalmi és módszertani kérdést közelebbről szemügyre venni.

Ami az előkészületekre általánosan vonatkozik:

A megyei muzeumi szervezetek zöme a Legújabbkori Történeti Muzeumi Bizottságok által jóváhagyott tématervek birtokában végzi a gyűjtőmunkát. Előreláthatólag két-három hónap leforgása alatt a forgatókönyv elkészítésének tárgyi és dokumentációs feltételeit biztosítani tudják. Tekintettel arra, hogy Szeged és Debrecen kivételével a kiállítások 1965. április 4-én nyílnak meg, ez időben meg is felel a kívánalmaknak. Az említett két városban az 1964. október 12-i, illetőleg a december 21-i nyitásnak megfelelően az előkészületek természetesen már előhaladottabb stádiumban vannak. Több megyében /Szabolcs-Szatmár, Fejér és Komárom/ részben személyi problémák, illetőleg ezek későbbi megoldása miatt az előkészítő munka lényegében csak a legutóbbi hetekben kezdődött meg. Itt az a veszély fenyeget, hogy az anyaggyűjtés hosszú hónapokat igénybevevő időszakát lesznek kénytelenek a kiállítás tartalmának rovására lerövidíteni.

A benyújtott tématervek többsége arányaiban is, tartalmában is helyesen tükrözi a felszabadulási kiállítás legfontosabb gondolatait. Azonban már itt kell utalnunk azokra a fogyatékosságokra, amelyeket forgatókönyvekben már nehezebb lenne kijavítani.

Nem minden tématervben érvényesül az az alapvető köve-

telmény, hogy a kiállítás központjába az elmúlt két évtizedben bekövetkezett politikai, gazdasági és kulturális változások kerüljenek. /Természetesen a város, ill. a megye viszonylatában./

Ennek szem elől tévesztése vezetett például oda, hogy a tématervek egynémelyikében a felszabadulást megelőző időszak csaknem annyi helyet kapott, mint az 1945- től napjainkig terjedő két évtized.

A hiba még kifejezettebben nyilvánul meg ott, ahol a megye szocialista fejlődésének bemutatására hivatott kiállításon a háborus esztendőök nemzetközi politikai eseményeit kívánják - mégpedig elég részletezetten - előtérbe állítani. Nyilvánvaló, hogy a megye felszabadulásának történelmi eseményeit és a szocialista átalakulás folyamatát az országos összefüggések keretében kell bemutatni, de teljesen felesleges a hitlerellenes világkoalíció kialakulásával és fejlődésével kapcsolatos problémákat elemezni.

Előfordulnak durva kronológiai hibák is, különösen a népi demokratikus forradalom, a munkás - paraszt demokratikus diktatura időszakában lezajlott események vonatkozásában. A tématervek további vizsgálata arról is meggyőzött bennünket, hogy újra fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a személyi kultusz, az ellenforradalom és az ellenforradalom utáni konszolidáció politikai problémáinak bemutatásakor az eseményeket a kétfrontos harc talaján kell értékelni, vagyis azt kell bemutatni, hogy a szektás-dogmatikus és a revizionista irányzatok együttesen vezettek a bekövetkezett eseményekhez /a nemzetközi és a hazai reakció tevékenységével együtt/ és azt, hogy a szocializmus építésében elért további eredményeink e két, egymást kölcsönösen erősítő irányzat elleni következtetés harcban valósultak meg.

Az anyaggyűjtés során szerzett eddigi tapasztalatok alapján célszerű felhívni a figyelmet arra is, hogy tudatosabban kell törekednünk a komplex-kiállításrendezés elveinek az

érvényesítésére. Ami annyit jelent, hogy valamennyi témánknál igyekszünk a muzeumi ábrázolás minden igénybevehető eszközét alkalmazni. Az ipari fejlődés bemutatásánál pl. nem elégedhetünk meg csak írásos és fényképes dokumentációval. A muzeumi szemléltetés követelményei gépmodelleknek, ipari berendezések makettjeinek, egy-egy kiemelkedően korszerű termelési folyamat jellegzetes tárgyainak, sőt a legjelentősebb termelvények bemutatását is megkívánják. /Természetesen igaz az is, hogy a másik végtől is óvakodnunk kell. Hiszen ha a terjedelemben is legnagyobb részt igénybe vevő szocialista gazdaság témáinál a termelvényeket aránytalanul, válogatás nélkül szerepeltetnénk, ez a kiállításnak árumintabemutató jelleget kölcsönöznék. / A kiállítás egészére érvényesnek kell tehát tekintenünk azt az elvet, hogy a legcélszerűbben megválasztott arányban bemutatott tárgyi és dokumentációs anyag, népművészeti és képzőművészeti alkotások együttesen képesek a téma tartalmát a leghitelesebben, egyben a legesztétikusabban kifejezni.

Tapasztalataink szerint nehézségekbe ütközik a szocializmus építése során elért eredmények bemutatása azért is, mert akár az ipar, akár a mezőgazdaság fejlődését, vagy a művelődésügy, de a szocialista fejlődés bármelyik területét is vizsgáljuk, olyan szerteágazó problémaköröket kell átfognunk, amelyek eleve feltételezik a különböző szakemberekkel történő rendszeres konzultálást, illetőleg azok tevékeny közreműködését. Ahhoz pl., hogy a mezőgazdaság kérdéseit helyesen és szakszerűen bemutathassák, a muzeológusoknak konzultálniuk kell, illetve együtt kell működniük a megyei pártbizottság és a megyei tanács mezőgazdasági osztályaival, az állami gazdaságok irányító szerveivel /nem megyei jellegű szervek/, a vizügyi igazgatás alsó- és középső szerveivel / ezek sem megyei keretekben működnek/, mezőgazdasági tudományos kutató intézetekkel. Természetesen a jelentősebb állami gazdaságokkal és termelőszövetkezetekkel is személyes kapcsolatban kell lenniük. Nem végezhető el más módon a szocialista építés egyéb te-

rületei bemutatásának előkészítő munkája sem.

Ez a kérdés újra elvezet bennünket a Legujabbkori Történeti Bizottságok működtetésének a problémáihoz. Jó és rossz tapasztalatokkal egyaránt rendelkezünk. A Bizottságokhoz fűzött reményeinket - tapasztalataink szerint - ott válthatjuk valóra, ahol nem ülésezésekkel, bonyolult, sok fáradtságot okozó megbeszélések szervezésével kívánunk eredményt elérni, hanem a Bizottság tagjait - a gyakran formális értekezletek mellőzésével - egyénenként, konkrét, hivatásukkal összefüggő feladatok elvégzésére kérjük fel. A lényeg az, hogy a bizottsági tagok a muzeológus számára szakmai segítséget nyújtsanak, adatokat, dokumentációkat bocsássanak rendelkezésére, tevékenységi körükben gyűjtsék és gyűjtessék össze a tárgyi anyagot, ezenfelül olyan utbaigazitásokkal szolgáljanak a muzeológusnak, amelyek lehetőséget nyújtanak neki ahhoz, hogy egyes speciális területek problémáiban eligazodjon. /A segítségnek igen értékes formája az is, ha a muzeológust összehozzák a saját hatáskörükbe tartozó üzemek és intézmények hivatali, mozgalmi vezetőivel./ Természetesen, amikor a kiállítás előkészítése már olyan stádiumban van, hogy elvi kérdések megtárgyalása válik szükségessé, célszerű ezeket a bizottság 2-3 tagjával közösen megbeszélni. Itt a Bizottság azon tagjaira gondolunk, akik hivatásuknál fogva ezen kérdések eldöntésére elsősorban alkalmasak.

Az is előfordult, hogy a tartalmilag jól összeállított forгатókönyv szövegezése nyers volt. A pongyolán megfogalmazott értelemzavaró mondatok nem feleltek meg azoknak a didaktikai követelményeknek, amelyeket a figyelem megragadása érdekében érvényesítenünk kell. Ilyen esetben célszerű a Bizottság egy szűkebb csoportját, - két-három olyan tagját, akik publicisztikai, irodalmi munkában leginkább járatosak - bevonni a szöveg végső megformálásába. Így a szövegek tartalmilag is pontosak, élvezetesekek, irodalimbak lesznek, teljesebben tükrözik, a kiállítás mondanivalóját.

A tapasztalatok tehát arra intenek bennünket, hogy ne hívjuk össze túl gyorsan a Bizottságot. Ezt a tagok száma, sokoldalú elfoglaltságuk is indokolja. De a Bizottság tagjai - val való folyamatos személyes kapcsolat útján a kiállítás előkészítéséből mindenki kiveheti a részét. /Ha ezt a korábban tárgyalt gyűjtési tervben már megjelölték, akkor a soron következő feladat a terv végrehajtásában való közreműködés, a vállalt megbízatás teljesítésének figyelemmel kísérése és szorgalmazása./

Amikor a forgatókönyv elkészült, amikor tehát a kiállítás előkészületei során az anyag összegyűjtésén, egységes rendszerbeszedésén tuljutottunk, az első fórum, amely a forgatókönyvet megbirálja és elfogadja, természetesen a Bizottság. Ebben az esetben indokolt és szükséges a bizottsági tagok összehívása. Az eredményes munka feltétele azonban az is, hogy a forgatókönyv-tervezetet időben megküldjék a bizottság tagjainak, így a vitára mindenki felkészülhet. Előfordul, hogy egyesek a megbeszélésen nem lehetnek jelen, de ha a forgatókönyv-tervezetet megküldjük neki, véleményüket írásban is közölhetik, vagy más időpontban is elmondhatják.

Több megyében a tématerv elkészítését követően pályázatot hirdettek tárgyi és dokumentációs anyag összegyűjtésére. Egyes megyékben hasonló célból felhívással fordultak a lakossághoz, üzemekhez és intézményekhez. Mindezek hasznos kezdeményezések és az esetek többségében eredményeseknek bizonyultak. Általában azonban az eredmények ellenére sem feleltek meg a várakozásnak és csak megerősítettek abban a meggyőződésünkben, hogy a pályázatok és felhívások mellett a leggyümölcsözőbb a muzeológus saját gyűjtőtevékenysége. Ezt egészíti ki a Bizottság tagjai és a helytörténeti szakkörök által végzett gyűjtőmunka. Ezt, a gyűjtés minden egyéb formája segítheti, de nem helyettesítheti.

Bevezetőül csak a legáltalánosabb problémák felvetésére szorítkoztunk. A felszabadulási kiállítások előkészítésé-

nek további szakaszában az egyes problémák konkrétan jelentkeznek majd, s ezt a tapasztalatok további részletekben menő általánosítása fogja követni. Reméljük, hogy az itt felvetett gondolatok is szerény segítséget nyújtanak ehhez a mind nagyobb lendülettel kibontakozó munkához.

-o-o-o-

Csongor Győző - Munz Károly:

HOGYAN KÉSZÜL A FELSZABADULÁSI KIÁLLÍTÁS SZEGEDEN.

Tiszteletreméltó, de könnyűnek nem mondható vállalkozásba fogtak a Csongrádmegyei Legujabbkori Történeti Bizottság munkatársai a közelgő felszabadulási ünnepségekkel kapcsolatosan. Tiszteletreméltó, mert első erőpróbája a szóbanforgó munkaközösség újszerű tevékenységének: a korszerű muzeológia módszereivel kiállítás keretében bemutatni szocialista társadalmunk építő korszakát, melynek a szemlélő többé-kevésbé részese, de legalább is szemlélője lehetett. A feladat nehézsége nem abban rejlik, hogy egy két termet /15x25 m/ és egy előcsarnokot elfoglaló, tehát terjedelmében is nagy kiállítást kell rendeznünk, jóllehet anyagunkkal akár kétszer akkora termeket is megtölthetnénk; a problémák inkább abból adódnak, hogy 1./ a kiállításra kerülő anyagnak csak kis százaléka a muzeum tulajdona; 2./ az anyag jelentős részét csak most gyűjtik össze a Csongrád megye és Szeged területén található intézmények és üzemek raktáraiból, irattáraiból; 3./ meg kellett szervezni az anyag összegyűjtését a területi jelleggel dolgozó szervezetek hathatós bevonásával, végül 4./ a forgatókönyv írásakor merült fel az a sokat vitatott kérdés, hogy a kiállításon mekkora helyet kapjon a kifejezetten történeti anyag, elsősorban a felszabadulást megelőző időszak vázlata, és a felszabadulás ténye, valamint a husz év békés, országépítő munkáját bemutató tárló és tábló.

A szegedi muzeum 1954-ben " Szeged tíz éve " címmel rendezett már kiállítást a Városi Pártbizottság és a Városi Tanács Népművelési Bizottsága kezdeményezésére, a Városi Levéltár, a Somogyi Könyvtár és a Móra Ferenc Muzeum dolgozóinak közreműködésével. A kiállítás - amelynek záró táblója Szeged város 200

lakásos építkezési tervezete volt -, anyaga megtöltötte a muzeum kupola- és előcsarnokát. Ez az anyag elsősorban plakátokból, katonai és polgári hatóságok falragaszaiból, a levéltár 16 asztalnyi iratából s nem utolsó sorban a helyi üzemek, közületek ad hoc összehordott dokumentációiból, makettjeiből, terveiből és gyártási termékeiből állt. Nem állhatott még mögötte olyan tervszerűen dolgozó bizottság, mint a mostani, amely lehetővé tette a méreteiben, anyagában s mondanivalóiban is nagyobb szabású kiállítás megrendezését - megyei vonatkozásban is.

A mostani, 1964. október 12-én nyíló kiállítás célja, hogy bemutassa azt a társadalmi, gazdasági és kulturális helyzetet, amely a felszabaduláskor Csongrád megyében, részben a korabeli Csanád megyében és Szegeden, a Dél-Alföld központjában uralkodott. Az anyag kiállításával és elrendezésével hangsúlyozzuk azt, hogy az utolsó 20 év eseményei közül a legfontosabb maga a felszabadulás volt. Be akarjuk mutatni azt a szerepet, amit Szeged / az elsőként felszabadult nagy város/ játszott, 1944. október 11. és 1945. április 4. között, főként 1944 utolsó három hónapjában, az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásáig, az új élet, az új rendszer megteremtésében.

Célja továbbá, hogy az utolsó husz év társadalmi, politikai, kulturális, gazdasági eseményeit és eredményeit úgy mutassa be, mint a dolgozó nép küzdelmének, munkájának eredményét, amelynek vezetését a munkásosztály és a kommunisták vállalták. Tükrözze, hogy a szocialista fejlődés, az életszínvonal emelkedése, az ipari és mezőgazdasági termelés növekedése tekintetében hogyan valósította meg s valósítja meg népünk a VIII. Kongresszus határozatait. Kiemelje azokat az üzemeket s termelő csoportokat, amelyeknek munkája a legkorszerűbb, s amelyek a legjobban megfelelnek a kongresszusi irányelveknek, élen járnak a korszerű termelés bevezetésében. /pl. szocialista brigádok stb./

Kiállításunk feladata az is, hogy az anyagrészek természetétől függően hangsúlyozza a tömegek szerepét az ujjaépítés munkájában, kiemelje - főleg az első tárlóknál, vagy az 1956-os eseményeknél - a Vörös Hadsereg, a Szovjetunió és a baráti államok segítségét; emléket állítson azoknak a szovjet és magyar hősöknek, akik életüket áldozták a magyarság felemelkedéséért. /Az utóbbinál pl. felhasználva a szegedi szovjet hősi temetőben nyugvó több mint 800 hősi halott emlékének dokumentációját/. Végül bemutassa, hogy az eddigi eredményekre alapozva, milyen lesz Csongrád megye és Szeged az elkövetkezendő tíz évben. A kiállítás alkalmas lehet arra is, hogy a látogatók előtt feltárja mindazt, amit egy, a megyének történeti eseményeit összefoglaló legújabbkori történeti munka hiányában nem ismerhetnek meg.

Felállítunk két vagy három, gombnyomásra működő diavetítő készüléket, amelyekben a látogatók megnézhetnek pl. a szegedi bombatámadások pusztításairól készült felvételeket, színes képeket a megye különböző tájairól, vagy más, a felszabadulással kapcsolatos anyagról, vagy a megyei s városi ujjaépítés eredményeiről.

Tervbevevettük nyomtatott ismertető elkészítését, a kiállítás tartama alatt a magnetofonos tárlatvezetést /a megnyitáson rövid, orosz nyelvű üdvözlő beszédet, szovjet korabeli indulók közvetítését stb./.

A kiállítás sikere nagymértékben a fellelhető, illetve felhasználható anyag összegyűjtésétől függ. Ezt a munkát a muzeum egyetlen helytörténész muzeológusa nem győzhette, még egy - a kiállítás előkészítésére szerződötetett - féléllásos munkaerővel sem. A Bizottság tagjai -különösen a Somogyi Könyvtár, a szegedi, a szentesi, a hódmezővásárhelyi levéltárak és a Pártarchivum képviselői, megyei muzeológusok - pontos jegyzéket készítettek kiállítható anyagukból. Ez azonban kevésnek bizonyult. Az anyaggyűjtés során nagy segítséget kaptunk a Csongrád megyei tanácsszervektől /művelődési osztály, mezőgazdasági osz-

tály stb./ a szegedi Tervező Iroda, a Dél-Magyarországi Áramfejlesztő Vállalat, és a Dél-Alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet igazgatóságától, a megyei KISZÖV-től, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Kéréssel fordultunk a Szeged Járási Pártbizottság Agit. Prop. Osztályához, a járási tanács népművelési felügyelőjéhez, hogy támogassák gyűjtőmunkánkat. Az eredmény ez volt: a járási művelődésügyi osztály körlevelet küldött minden iskolába és kulturotthonba, részletezve, hogy mire és miért van szükség, utasítva a felelősöket a fellelhető anyag összeállítására. Ennek eredményét majd szeptember első napjaiban mérhetjük csak fel. Gondoltunk arra is - az eddigi kiállításrendezéseink tapasztalatain okulva -, hogy menetközben magánszemélyektől, vagy oly közületektől, amelyeknek időnk kimért volta miatt nem fordulhatunk, kaphatunk olyan figyelemreméltó anyagot vagy értékes dokumentációt, amit - bár nem szerepelhet forgatókönyvünkben - feltétlenül ki kell állítanunk.

A kiállításon elsősorban eredeti anyagot, vagy fotómasolatokat mutatunk be: újságokat, cikkeket /amelyek az eseményeken túlmenően az elmúlt 20 év fejlődését is tükrözik/, plakátokat /a szegedi Somogyi Könyvtár gazdag és jól kezelt anyagából/, fényképeket, de kiállítunk választási röplapokat, papírpénzeket, fegyvereket, jelvényeket, diplomákat, plaketteket is. Bőséggel szerepelnek képzőművészeti alkotások /megyei és országos nevű művészekről/, grafikai megoldások, térképek, diavetítők, helyi s megyei vonatkozású kiadványok - és természetesen dekoráció is...

Az anyag összeállításánál tekintettel leszünk arra is, hogy a kiállítás lebontása után, 1965- ben, egyes részleteket pl. a járási tanácsok, saját anyagukkal kiegészítve, vándorkiállítások céljaira is használhassanak.

Ami az arányokat illeti, általában a következő elvet tartják szem előtt: a történeti események felvázolásánál - hogy ismétlésekbe ne bocsátkozunk - elsősorban a legelőbb

felszabadult városok /Makó és Szeged/ anyagára támaszkodunk, a gazdasági és kulturális élet bemutatásánál /térképek, grafikonok stb./ pedig igyekszünk összefoglaló képet nyújtani Csongrád megye utolsó husz évének eredményeiről.

A témabeosztásunk a következő:

- I. Tekintve, hogy szóbanforgó kiállítás emlékkiállítás jellegű, az előcsarnokban s az első, földszinti teremben az 1944-es és 1945-ös eseményeket dokumentáljuk. FELSZABADULÁS.
- II. A lépcsőházban az 1945-48-ig terjedő időszak eseményei szerepelnek. A FORDULAT ÉVE.
- III. Az emeleti teremben: 1949 - 1964-ig. A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK LERAKÁSA SZEGEDEN ÉS CSONGRÁD MEGYÉBEN.

Az anyag gyűjtését, majd válogatását 1964 februárjában kezdtük meg, közvetlenül a Legújabbkori Történeti Muzeumi Bizottság Csongrád megyei munkatársainak első megbeszélése után. Azóta elkészült a forgatókönyv, amely most áll elbírálás alatt, Boreczky László művészettörténész pedig elkészítette a kiállítás építési terveit. A rendezést szeptember elején kezdjük meg, s reméljük, hogy munkánk hasznos hozzájárulás lesz a jövő évben rendezendő országos kiállításhoz és ha októberben a Bizottság tagjai befejezik munkájukat, ezen a helyen már az elkészült kiállítás sikeréről és tapasztalatairól számolhatunk be.

László Gábor:

**A FELSZABADULÁSI EMLÉKKIÁLLÍTÁS ANYAGGYŰJTÉSÉNEK
KÉRDÉSEI VAS MEGYÉBEN.**

Az évforduló méltó megünneplése napirendre tűzött olyan feladatokat, amelyeket csak a legszélesebb körű társadalmi összefogással tudunk megoldani. A feladatok közül az egyik legnagyobb, olyan emlékkiállítás felállítása, amely megfelelő módon tárja megénk lakossága, de főleg a fiatalabb generáció elé, az elmúlt 20-25 év küzdelmeit, változásait, elért eredményeit gazdasági és társadalmi téren egyaránt.

Ahhoz, hogy kiállításunkkal a kívánt nevelő és agitativ hatást elérhessük, mindenekelőtt megfelelő minőségű, muzeális értékkel bíró emléktárgyakra és dokumentációs anyagra van szükségünk. Viszont ahhoz, hogy az emlékanyagok muzeumunk tulajdonába kerüljenek hosszú, kitartó kutató és gyűjtőmunkára van szükség.

Ezt a feladatot /a gyűjtött anyag rendszerezése, feldolgozása a kiállításához/ egyetlen ember megoldani képtelen. Hogy a gyűjtés sikeresebb és eredményesebb legyen, 1963-ban a Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztályának kezdeményezésére megalakítottuk a Legújabbkori Történeti Bizottságot. A Bizottság tagjainak többsége történelemtanár. Egyelőre a Bizottsághoz fűzött reményeink nem teljesülhettek, mert tanári karunk a pedagógus hiány miatt túl van terhelve. A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya minden támogatást megad, órákedvezményeket azonban a bizottság pedagógus tagjai számára sajnos, nyújtani nem tud.

Az eredménytelenségnek még más okai is vannak. Ez év tavaszán készült el pl. Kőszegen az új állandó kiállítás, ahol a legújabbkori rész számára két helyiséget biztosítottak. A

forгатókönyv elkészítéséhez, helyesebben a kiállítás anyaggyűjtési munkájához megpróbáltam igénybe venni a Legujabbkori Történeti Bizottság tagjait. A bizottsági tagok azonban csak olyan jelentéktelen anyagot kutattak fel, amit kiállítani nem lehetett és munkájukon látszott, hogy nem rendelkeznek megfelelő muzeológusi szakismeretekkel.

Éppen ezért, hogy a felszabadulási emlékkiállításunknál az ilyen hiányosságok ne ismétlődjenek meg, az MSZMP Vas megyei Bizottságával egyetértésben - a kiállítás szakosított tématervének megfelelően - az egyes népgazdasági ágaknak megfelelő bizottságokat hoztunk létre, amelyeknek működése bár nem hibátlan, de már eredményesebbnek mutatkozik.

A kiállítás anyaggyűjtésével kapcsolatban most más problémák merülnek fel. Ez év februárjában az MSZMP Vas megyei Bizottságának a támogatásával összeállítottam és szétküldtem a megye területén lévő összes alapszerveknek a gyűjtési tematikát, kérve, hogy az egyes alapszervek és üzemi bizottságok szedjék össze a kért emléktárgyakat az üzem, vagy község területén, és ennek megtörténte után értesítsék erről vagy az MSZMP Vas megyei Bizottságát, vagy a Savaria Múzeum Legujabbkori Történeti Osztályát.

Ezek után több üzemet és községi alapszerveket meglátogattam s megkísértem a még megmenthető anyagot összegyűjteni. Az eredmény siralmasnak bizonyult. Megtörtént, hogy - bár a körlevelet ez év februárjában küldték szét - az év májusában a Szombathelyi Cipőgyár a "régi vacakokat" a kazánokban elégették, elsősorban a számunkra pótolhatatlan régi munkaeszközöket, a bélyegzőket, a munkaversenymozgalom tárgyi emlékeit, az üzemi ifjusági szervezet DISZ-zászlóját, az MKP, valamint az MDP zászlóját és a személyi kultusszal kapcsolatban készült selyemzászlókat, stb.

Hasonló a helyzet a Szombathelyi Takarógyárban, valamint a Szentgotthárdi Selyemgyárban is. Ahol viszont az üzemek-

ben még tárgyi emlékek találhatók, azokhoz az illetékes elvtársak csökönyös ragaszkodása miatt hozzájutni lehetetlenség.

A legujabbkor bemutatását szolgáló tárgyak és dokumentumok tehát nagy számmal találhatók a különböző intézményeknél és vállalatoknál. Méltó helyükre, a muzeumokhoz úgy jutnak, ha a muzeológusok személyes kapcsolataik útján és társadalmi aktivistáik révén ezek jelentőségére, értékére, megbecsülésére újból és újból felhívják a közvélemény, valamint az egyes intézmények figyelmét. Csak a folyamatosan végzett felvilágosító tevékenység, a széleskörűen kiépített társadalmi kapcsolatok segíthetik elő a megsemmisülés veszélyének kitett muzeális értékű anyag megmentését.

Zádor Béla:

A LEGUJABBKORI TÖRTÉNETI MUZEUMI BIZOTTSÁG
MEGALAKÍTÁSA ÉS MŰKÖDÉSE TOLNA MEGYÉBEN.

A legujabb kori történeti anyag feltárása, gyűjtése, tárolása és rendszerezése fokozott mértékben lényegében ez év márciusában kezdődött Tolna megyében, a muzeum keretein belül. Főhivatásu legujabb kori történész hiányában ennek a munkának rendszeres és folyamatos végzését volt hivatva ellátni a Legujabbkori Történeti Muzeumi Bizottság és annak titkára. A muzeum igazgatójával történt alapos megbeszélés után állítottuk össze azoknak a névsorát, akiket a Bizottság munkájába be akartunk vonni.

A feladat természetéből adódóan, az alábbi fő szempontokat figyelembevéve választottuk ki a Bizottság tagjait: A történelemmel alaposan és eredményesen foglalkozó történelemszakos tanárok, valamint más, történelemmel foglalkozó szakemberek. Lakóhelyük, járásuk, esetleg a megye területén mozgó és ismert emberek; szeressék és tudatosan végezzék azt a tevékenységet, amelyben részt vesznek. A legujabb kori történeti munka iránti érdeklődés felkeltésében és a közvélemény kialakításában segíteni tudjanak. A Bizottságnak az egész megye területét átfogó szervezetté kell válnia.

A megye valamennyi járási székhelyéről behívtunk a bizottságba egy-egy olyan alkalmas személyt, aki az illető járás ilyen irányú tevékenységét mozgatja, irányítja. Mellettük a nagyobb helységekből is hívtunk be egy - egy embert, hogy a munka szélesebb körű legyen és a bizottság tevékenysége valóban átfogja az egész megyét. Ezeknek nagyrésze pedagógus, így biztosítani tudtuk, hogy az iskolák útján, a tanulók mozgósításával a gyűjtőtevékenység valóban kiterjedt legyen és így o-

lyan anyagokhoz is hozzájuthatunk, amelyek hosszú évek óta csak kallódtak a legkülönbözőbb helyeken és munkánk nélkül elveszték, megsemmisültek volna.

Az előbb említettek mellett bevontuk a munkába és felkértük a részvételre a megye tömegszervezeteinek és egyes hivatalainak vezetőit, hogy ők is segítsék tevékenységünket, személyes tekintélyükkel és apparátusukkal.

Igy a bizottság tagjai sorába tartozik a Magyar Szovjet Baráti Társaság megyei titkára, a Hazafias Népfront megyei titkára, a Nótanács, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa, a KISZ Megyebizottság képviselője.

A munka természeténél fogva a rendőrséggel, a Magyar Honvédelmi Sportszövetséggel és a Munkásőrséggel való szoros kapcsolat kialakítása és fenntartása szintén rendkívül fontos. Az egész megyét átfogó szervezeteik, speciális helyzetük és munkájuk révén igen nagy segítséget tudnak nyújtani számunkra.

Feltétlenül igénybe kell vennünk a helytörténeti szakkörök munkáját, amelyek igen sok értékes anyaghoz juttathatnak bennünket. A most következő tanévben a helytörténeti szakkörök vezetőivel megbeszélést tartunk, amelyen tájékoztatjuk őket feladatainkról és arról, hogy ők és szakköreik hol és miben segíthetnek és hogy mi milyen segítséget tudunk adni nekik. Ezen a megbeszélésen az esetleg felmerült problémákat is tisztázni tudjuk.

A fentiek mellett igen jelentős a titkár személyes kapcsolata az egyes vezetőkkel, az emberekkel. Mindenki nem lehet bizottsági tag, bár vezető beosztásuknál fogva sokan igen nagy segítséget tudnak nyújtani munkánkhoz. Igy igen nagy jelentősége van annak, hogy a legújabb kori történész-muzeológus, vagy annak hiányában a Legújabbkori Történeti Muzeumi Bizottság titkára milyen személyes kapcsolatban van, illetve egyáltalán van-e kapcsolata és milyen a megye vagy a megyeszékhely területén levő nagyipari üzemek, téveszek vezető beosztású dolgozóival. Az ő segítségükkel ugyanis az általuk vezetett, esetleg

több száz, vagy több ezer dolgozót foglalkoztató üzemben is hallanak munkánkról, sőt esetleg be is kapcsolódnak abba.

A közvéleményt kialakító munka mellett igen nagy szerepe van az írásnak is. Az írásbeli munka a helyi sajtóra, az üzemi újságokra, a híradókra, az egyes szervezetek körleveleire és az általunk kiadott írásokra terjedhet ki.

A Tolnamegyei Népujság a bizottság megalakulásakor nagyobb cikkben, azóta pedig több kisebb - nagyobb cikkben és hírekben foglalkozott ügyünkkel. Jó lenne és nagy segítséget nyújtana munkánkhoz, ha az országos jellegű napilapok is a jelenleginél lényegesen többet írnának munkánkról, mert ezzel is felkeltenék a figyelmet a muzeológia e legfiatalabb, de igen fontos ága iránt.

Az egyes tömegszervezetek megyei vezetői által kiadott körlevelek megkönnyítették a bizottság tagjainak helyzetét. Ugyanis ha a községekben végzik munkájukat, ezekre az írásokra hivatkozva kérhetik ezen szervezetek segítségét, amit meg is kapnak, hiszen felsőbb szerveik is foglalkoztak szóban és írásban is a Legujabbkori Történeti Muzeumi Bizottság munkájával, feladataival. A megalakulás után a megye valamennyi nagyüzemi és vállalati igazgatójának küldtünk levelet, amelyben segítségüket kértük. A kapott válaszok és tárgyi anyagok bizonyítják, hogy ez is járható út, és hoz eredményeket.

Március óta, az összefogás eredményeként több mint ezer darab tárgyi és egyéb anyagot sikerült begyűjtenünk. Itt figyelembe kell venni, hogy a muzeumnak pillanatnyilag egyetlen, napi háromórás félműszakban dolgozó történész áll rendelkezésére.

Az említettek természetesen a legujabb kori történeti munka keretei, amelyek között a muzeum eddigi ilyen irányú tevékenységét kiszélesítettük és rendszeresebbé, folyamosabbá tettük, hogy e korszakról is megfelelő számú és minőségű anyagunk legyen. Ez egyrészt lehetővé teszi, hogy a mu-

zeumban folyó tudományos munka erre a korszakra is kiterjedjen, másrészt anyagot adhat egy időszakos, később az állandó kiállítás részét alkotó állandó jellegű kiállításához.

-0-0-0-

Nemcsik Pál:

BESZÁMOLÓ A BORSODNÁDASDI HELYTÖRTÉNETI
KUTATÓMUNKÁRÓL

A borsodnádasdi helytörténeti kutatómunka csak szerény mozaik-darabkája annak az összképnek, amely az ötvenes évek folyamán virágzásnak induló honismereti mozgalomról alakult ki muzeumi dolgozók, valamint a sajtó, a rádió és a televízió híradásai folytán az egész társadalom tudatában.

A szó jobbik értelmében divatos szokássá vált a lakóhely történeti múltjának kutatása. Öntevékeny kutatók és kutatócsoportok járták be a lebontásra kerülő épületek porosodó padlásait, ellátogattak a MÉH-telepek ócskavas hegyeihez, szenvedélyesen vallatták a föld felszíni rétegeit egy - egy suvadás meredek falánál, vagy az építkezések idején bekövetkezett földmunkáknál.

Ugyanezek a kutatók - akik idővel a társadalmi gyűjtők egyre szélesedő táborát alakították ki - tiszteletreméltó lelkesedéssel foglalkoztak hagyománygyűjtéssel. Abban a bizonyos "huszonnegyedik órában" jegyeztették le a magyar népelet egyre halványuló emlékeit. A paraszti életforma kutatása mellett, főleg az utóbbi néhány év során indult meg a magyar munkásosztály életmódjának, hagyományainak, munkásmozgalmi szerepének vizsgálata. Az önkéntes gyűjtők gyakori vendégei lettek a megyei, az üzemi levéltáraknak, hogy a gyűjtésükkel kapcsolatos történeti események hiteles dokumentumaival is kellőképpen megismerkedjenek.

Az önkéntes gyűjtők és gyűjtőcsoportok tevékenységének harmadik fő munkaterülete az ismeretterjesztő munka. Ez a

fokmérője, értékmérője munkásságuknak. Vajon hogyan használták fel a történeti tárgyi emlékek és a hagyománygyűjtés anyagát az ismeretterjesztés, a népművelés és a társadalom erkölcsi-világnézeti nevelésének munkájában? Mig az első két munkaterület ismeretszerző tevékenysége a kutatócsoportoknak - addig a harmadik vonatkozásban vizsgát kell tenniük. Nos, hogyan tett eleget ennek a hármas feladatnak a borsodnádasdi öntevékeny kutatócsoport, az Istvánffy Gyula Honismereti Szakkör?

A szakkör-alakítás és a helytörténeti gyűjtemény létesítésének ötleteit a területileg hozzánk legközelebb eső muzeumok, gyűjtemények, illetve azok dolgozói sugallták. Szakmai irányítást főként a sárospataki, miskolci és egri muzeumok vezetőitől kaptunk, midőn 1959 őszén mintegy 30 muzeumbaráttal hivatalosan is megalakítottuk a honismereti szakkört. A szakkör törzsgárdája fiatalokból állt, de számos pártolótag is akadt, főként az ipari munkások közül, akik a szakköri munka iránt érdeklődést tanusítottak.

A tárgyi anyaggyűjtés és az adalékgyűjtés során kapcsolatba kerültünk előbb a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárával, illetve Magyar Osztályával, az MTA Nyelvtudományi Intézetével, majd a Legújabbkori Történeti Múzeummal. Ezek az intézmények, más tudományos intézményekkel és társadalmi szervezetekkel karöltve, különösen az utóbbi öt évben, rendkívül sokat tettek annak érdekében, hogy a társadalmi gyűjtők tevékenységét központi irányítással, szakmai tanácsadással egységesé tegyék. Ahova hatósugaruk elért, ott a gyűjtőcsoportoknak már nem kellett attól tartaniuk, hogy szakszerűtlen vezetés, dilettáns munkamódszerek miatt tevékenységük - különösen a régészeti kutatás és a néprajzi, helytörténeti tárgyi emlékek feltárása során - - kárt okoz a muzeumi munkának. Sőt, éppen azzal a szoros kapcsolattal - - mely a muzeumok és gyűjtőcsoportok között kívánatos módon létrejött - - juthatnak el önkéntes gyűjtőink a tudományos kutatómunka magasabb színvonalára.

A gyűjtőcsoportok és gyűjtemények létrejötte nem közbűös jelenség többek között az ifjusági mozgalom szervei /Magyar Uttrő Szövettség; Magyar Kommunista Ifjusági Szövettség/ számára sem. Hasonlóképpen érdeklődnék a munka iránt a tanárképző egyetemek és főiskolák illetékes tanszékeinek dolgozói is. Az eszmei irányítás nagyrészt tőlük ered, annak idején űk vetették el a tudományos érdeklődés magvát a mai gyűjtőcsoportok vezetőinek tudatában.

Mint sokszáz gyakorló pedagógusban, bennem is hasonló körülmények között született meg a szakkör alakításának és gyűjtemény létesítésének a gondolata. Szubjektive talán azt mondhatnám, hogy volt tanárain, nevelőim iránti hála és elégtételadás sarkallt erre a társadalmi munkára. Ugyanakkor objektív megfogalmazásban ez így hangzik: "Tudom, hogy az eredményes tanításhoz szemléltető eszközök kellene. Előbb az érzékekben egzisztálnak a dolgok, csak azután az intellektusban. A társadalomtudományi tantárgyak tanításához legalább annyira szükségesek a szemléltető eszközök, mint a természettudomány tantárgyainak oktatása idején. Milyen jó, hogy van a gyűjteményünkben Hadriánus korabeli nagybronz pénz, 1662-ből származó nemeslevél, három nyelvű Munkás Rendszabályzat, summásparaszt munkakönyve és még sok más. Mindez kiválóan alkalmas a szemléltetésre, a történelmi korok, társadalmi viszonyok tudatosítására".

A Szakkör-alakítás és gyűjtemény-létesítés tehát a szocialista pedagógia munkakörülményei között szükségszerűség, olyan pedagógiai tevékenységi forma, amely társadalmi viszonyaink között feltétlenül kialakul és így előbb-utóbb általánossá válik. Mivel szocialista pedagógiánk egyik fő feladata a szocialista hazafiságra nevelés, várható, hogy a jövőben a honismereti kutatómunkán belül egyre több gyűjtőcsoport alakul, egyre több gyűjtemény létesül, mert ez a jelenség nem más, mint a szocialista pedagógia érvényesülése a társadalom életében.

Hogyan differenciálódott szakkörünk munkája az elmúlt öt év során?

a./ A helytörténeti és néprajzi gyűjtemény tárgyi anyagának több száz darabját 1959-ben és 1960-ban gyűjtöttük össze, önkéntes ajándékozók jóvoltából. Kezdetben többnyire népi lakberendezési tárgyakat, konyhaeszközöket, kenderfeldolgozó munkaeszközöket gyűjtöttünk. Ezek formailag és diszitőlemeiket tekintve is teljesen újszerűen hatottak gyűjtőcsoportunk tagjaira, akik már a modern lakberendezéshez és házi munkaeszközökhöz szoktak hozzá.

A tárgyak szinte kivétel nélkül használaton kívül álltak, illetve nem az eredeti rendeltetésüknek megfelelően használták őket. Így például egy 1863 évszámu, igen gazdag diszítésű ácsolt, faragott menyasszonyi láda, mely eredetileg ruhák tárolására szolgált, évtizedek óta üresen állt, esetleg lisztet tartottak benne a padláson. Az 1899-ből származó szövőgép borda már nem tölti be eredeti rendeltetését, mert Borsodnádason 1953 óta nem vetettek és nem készítettek ki kenderet, legfeljebb csigatészta sodrásra szolgál. A bölcsök, belékék, állószékek, járókák vagy a gerebenyek, motollák, tilók, bitók, eszvétták feleslegessé vált tárgyakká, munkaeszközökké váltak a harmincas évektől kezdve, amikor bezárta kapuját az utolsó borsodnádasi fonóház.

Szép sorozatot szereztünk be a hajdani Bélapátfalvai Kőedénygyár konyhafelszerelési tárgyaiból. Ez a közeli edénygyár, irányított népművészeti diszitőelemeket viselő darabjaival teljesen elárasztotta Heves, Borsod, Nógrád és Gömör megye szomszédos tájait, olyannyira, hogy határt szabott egyrészt a gömöri /murányvölgyi, süvetei, licincei/, másrészt a tiszántúli fazekasok piacszerző tevékenységének. Ebben a sorozatban találtunk néhány darabot, amely évszámot, neveket, jókívánságokat őriz és az apátfalvai mesterek személyes, családi kapcsolatainak a bizonyítéka.

Gyűjtöttünk régi pénzeket, érméket, helytörténeti

okmányokat, egyéb emlékeket is.

Hozzájutottunk számos textilneműhöz, ruházati tárgyhoz is, ezeknek birtokában rekonstruálhattuk a régi népviseletet.

1961-ben, a korábbi gyakorlattól eltérően a tematikus gyűjtés munkáját kezdtük el. Egész éven át az egyéni parasztagzaldálkodás gabonatermelő munkaeszközeit gyűjtöttük össze.

1962 folyamán, felismerve, hogy lakóhelyünkön a földművelés már nem játszik döntő szerepet és az egyre elhaltasodó ipar miatt már kétlakiségről is csak nagyon szűk értelemben beszélhetünk, gyűjtőmunkánk két főbb ipari munkás társadalmi réteg felé irányult: a bányamunkások és a lemezgyári munkások felé. A bánya és a lemezgyár megalapításának 100. évfordulóján rendezett jubileumi ünnepségek is ezt a munkát tették időszertüvé. Ennek során megszereztünk néhány bányamunkával kapcsolatos munkaeszközt, bányatérképet, képsorozatot különböző művelési folyamatokkal kapcsolatban, képanyagot a magyar bányamunkásság munkásmozgalmi tevékenységéről, gazdag képanyagot hét ország /Szovjetunió, Kínai Népköztársaság, Jugoszlávia, Belgium, Anglia, Japán, Franciaország/ bányaiparának fejlődéséről, bányamunkásságának szociális körülményeiről. Ez utóbbiakat az illető országok nagykövetségei, illetve követségei révén szereztük meg gyűjteményünk számára.

Lényegileg a tárgyi anyag gyűjtése továbbra is főleg az ipari munkásság, tehát a legújabb kor felé irányul, mind a mai napig. Tehát a szakmával kapcsolatos tárgyi emlékek összegyűjtésével és a munkások életmódját dokumentáló anyagok felkutatásával, megszerzésével és megőrzésével foglalkozunk.

Említésre méltó, hogy a gyűjtemény anyagának legjavát, 150 nagyobb néprajzi tárgyat 1961-ben ajándékba átadtuk a Néprajzi Múzeum Magyar Osztályának.

Régészeti anyagunk nem jelentős, ilyen irányu kutatás nem állt módunkban.

b./ Hagyománygyűjtő munkánk témáját tekintve két irányban folyt. Egyik témánk a paraszti életforma és a népművészet volt, másik az ipari munkásság életmódjának, történeti kialakulásának vizsgálata.

A tárgyi emlékek gyűjtése majdnem minden esetben meghatározta hagyománygyűjtésünk témáját is. Ha a földműves társadalmi réteg körében gyűjtöttünk tárgyakat, ők voltak adataink is a hagyománygyűjtés során. A későbbiek folyamán foglalkoztunk az ipari munkásság folklórjának vizsgálatával és munkásmozgalmi emlékek gyűjtésével.

A hagyománygyűjtés anyagát öt éven át minden évben benyújtottuk a Néprajzi Múzeum Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatára és a szakköri tagok pályamunkáival minden alkalommal értékes díjakat nyertünk, amelyeket nép- és társadalomrajzi, valamint nyelvjárási témájú jutalomkönyvek formájában osztottunk ki a pályázaton részt vevő szakköri tagoknak.

Szakköri tagjaink 1959 - 1964 között 220 oldalnyi munkáséletrajzot, hiedelmet, hagyományt és egyéb adalékot jegyeztek fel.

Külön kell szólnom egyéni adalékgyűjtő munkámról. A folklórgyűjtést és a munkástörténeti adalékgyűjtést 1956 óta végzem. Gyűjtésem helye általában Ózd és vidéke, illetve a szlovákiai Lícince község. Gyűjtésem téma szerinti megoszlását, terjedelmét és a gyűjtés helyét a következő táblázat mutatja szemléletesebben:

Az 1956-1964 közötti gyűjtés terjedelme		1006 gépelt lap	
Ebből a./	Néprajzi adalék	193	- " -
b./	Nyelvjárási anyag /bányász, hengerész, ércbányász és faszekas szakszókincs/	258	- " -
c./	Munkásfolklór anyaga	300	- " -
d./	Munkásmozgalom történetének helyi adalékai	255	- " -
Ebből a./	Ózdvidéki gyűjtés	125	- " -
b./	Borsodnádasdi gyűjtés	763	- " -
c./	Licincei gyűjtés	118	- " -

Mind az egyéni, mind a kollektív gyűjtőmunkában felhasználjuk a művelődési otthon magnetofonját. Számos gyűjtésünk magnószalagról való utólagos lejegyzés formájában maradt fenn, és így lehetőségünk nyílt a nyelvjárási gyűjtés alapvető követelményeinek a figyelembe vételére.

c./ Hogyan történik szakkörünkben a helytörténeti gyűjtemény tárgyi anyagának és a gazdag kéziratos anyagnak a felhasználása, hogyan használjuk fel munkánk eredményeit a népművelésben?

Már említettem, hogy a tárgygyűjtésünk anyagából gazdagítjuk az országos gyűjtemények anyagát /Néprajzi Múzeum Magyar Osztálya/, tehát hasznos a szakkör tevékenysége ebben a vonatkozásban is. A hagyomány- és adalékgyűjtő munka eredményeképpen minden gyűjtésünk egy-egy gépelt példánya eljut a megyei múzeum, illetve témája szerint a Néprajzi Múzeum, a Nyelvtudományi Intézet, vagy a Legújabbkori Történeti Múzeum adattárába, archívumába. Erre kiváló lehetőséget nyújtanak az említett intézmények által szervezett országos gyűjtőpályázatok. A gyűjtőmunka dokumentumai, tárgyai és kéziratтары anyaga

tehát a legmegfelelőbb helyre kerül és hasznos forrása az egyes tudományágakkal foglalkozó szakembereknek.

Kiváló lehetőségek nyílnak az anyag felhasználására az iskolai oktató-nevelő munkában, szinte valamennyi szaktanár számára.

Még szembetűnőbb a gyűjtőmunka hasznossága az iskolán kívüli népművelés, a tudományos ismeretterjesztő munka területén.

Gyűjtőcsoportunk állandó kiállítószekrényvel rendelkezik, amelyben mindig elhelyezzük legújabb szerzeményeinket, a megfelelő magyarázattal kísérve. A kiállítószekrényt a művelődési otthon előcsarnokában helyezzük el. Egy-két tárgy, vagy honismereti munkával kapcsolatos újsághír, egy-két kiadvány állandóan ébrentartja a tudomány iránti érdeklődést a szakköri munkában közvetlenül részt nem vevő dolgozóknál.

A tárgyi gyűjtőmunka anyagából rendszeresen kiállítást rendeztünk az elmúlt évek során. 1960-ban helytörténeti és néprajzi kiállítást, amellyel mintegy tudatosítottuk a falu társadalmában a gyűjtőmunka eredményességét, és a gyűjtemény fontosságát.

1961-ben az egyéni parasztgazdálkodás munkaeszközeit mutattuk be "Az elvetett búzagtól a megsütött kenyérig" címmel. Ez sem véletlen jelenség volt, mert erre az időre esett a parasztgazdaságok kollektivizálása községünkben. Természetesen kellőképpen dokumentáltuk a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság munkafolyamatait is.

1962-ben bányászati kiállítást rendeztünk annak az anyagnak a felhasználásával, amelyről a korábbiakban említést tettem.

A kiállításoknak és a gyűjteménynek igen sok helybeli és vidéki látogatója volt. A kiállítások eredményességéről annak idején számos újságban és folyóiratban jelentek meg cikkek, hírek, közlemények.

A folklór és munkásmozgalmi adalékok felhasználásá-

val több éven át élvezetesebbé, élményszerűbbé, konkrétabbá tudjuk tenni a szakkör tagjai számára évenként megrendezett ismeretterjesztő előadássorozatot. Három év alatt mintegy 100 társadalomrajzi, néprajzi, helytörténeti, munkásmozgalmi témájú előadás hangzott el művelődési otthonunkban és az üzemi ismeretterjesztő előadásokon. Hogy ezek az előadások nem váltak sablonossá, unalmassá, az annak köszönhető, hogy kéziratos anyagunkat állandóan gazdagítottuk és az újabb adalékok alkalmasak voltak az érdeklődés fenntartására és fokozására.

Gyűjtőmunkánkat a muzeumi dolgozók és községünk lakossága elismerésben részesíti, munkánk megbecsülése további célok elérésére mozgósít.

Ahol mult van, ott a jövőről is ejtsünk néhány szót. Hogyan tovább, mi a perspektíva, melyek a legközelebbi céljaink?

A gyűjteményünk tárgyi anyagát továbbra is gazdagítjuk önkéntes adományokkal. Különös figyelmet szentelünk azoknak a tárgyi emlékeknek, amelyek a munkáscsaládoktól kerülnek gyűjteményünkbe.

Szeretnék a borsodnádasdi molnárkalács - sütővasakból egy gyűjteményt összeállítani, mert ez a tárgy különlegessége lakóhelyünknek, az ipari üzem, a lemezgyár megjelenése óta.

A bélapátfalvai kőedénygyár termelvényeit is gyűjtjük továbbra is.

Gyűjtünk minden olyan történeti emléket, amely lakóhelyünkkel, üzeimeink történetével kapcsolatos.

A szakköri tagok folytatják a munkáséletrajzok feljegyzését, mert ez a gyűjtőfeladat aránylag könnyű és mégis sok használható adatot tartalmaz.

Egyéni gyűjtőmunkám legközelebbi feladatai közé a következő témákat sorolnám: Az 1919. évi borsodnádasdi direktórium tagok sorsának alakulása a Horthy-korszak idején /emigrálás Csehszlovákiába, Franciaországba, vagy munkahely változtatás belföldön stb./; Munkásszinjatszásnak tekinthető-e a mikófalvai passió? /általában a munkásosztály ideológiai befolyásolása a

fehérterror éveiben/; Adalékok a kétlakiság problémájához /a borsodnádasdi gyárimunkások és bányászok nemzedékváltási problémái/:

Ilyen tervek és a megvalósulás stádiumába lépő feladatok között rendezzük meg a Magyar Munkásmozgalom Története című kiállítást 1964 szeptemberében a szakkör tagjaival, amelynek anyagát a Muzeumi Ismeretterjesztő Központ Propaganda Osztálya bocsátja rendelkezésünkre.

Dancza János:

A HEVES MEGYEI VETERÁNOK VISSZAEMLEKEZÉSEINEK
GYŰJTÉSÉRŐL.

Az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének kezdeményezésére 1960-ban vette kezdetét a régi munkásmozgalmi elvtársak visszaemlékezéseinek a gyűjtése. E visszaemlékezések gyűjtéséhez már jóval korábban hozzá kellett volna fogni, mert időközben sok olyan elvtárs elhunyt, aki érdekes és értékes adatokat tudott volna szolgáltatni a magyar munkásmozgalom történetéhez, ami kitűnik az eddig összegyűjtött visszaemlékezések anyagából is. Szerencsére még országszerte élnek olyan veteránok, akik szemtanúi, résztvevői voltak a szakszervezetek helyi csoportjai és az MSZDP pártszervei megalakulásának, a szakmai és politikai harcok eseményeinek. Persze, a szükséges adatok összegyűjtése még ezeknél a veteránoknál sem megy mindig zökkenőmentesen, mert ennek több akadálya van, amelyeket szeretnék röviden érinteni.

Amikor a visszaemlékezések gyűjtése megindult, egyik-másik elvtárstól kaptam olyan "visszaemlékezést", ami összesen öt kézzel irt oldalt tett ki, holott az illetőről tudtam, hogy sok éven át szakszervezeti vezetőségi tag volt, s néhány bérharcban is részt vett. A Tanácsköztársaság alatt, mint a vörös-ország tagja, több községben részt vett a rend helyreállításában, a megszálló román hadsereg elfogta, de sikerült megszöknie, majd munkásszázadba került s később részt vett az építőmunkások helyi csoportjának az újjáalakításában, amelynek hosszú éveken át vezetőségi tagja volt. A második világháborúban mint megbízhatatlan ismét munkásszázadba került, ahonnan csak nehéz körülmények között sikerült megmenekülnie. Családjával előre megbeszélte rejtjeles levelezést folytatott, és ezek a levelezőlapok most értékes dokumentumai az akkori katonai cenzura kijátszásának.

Nos, mindezek az események csak tömondatokban - vagy még így sem - szerepeltek a visszaemlékezésében, amit átolvasva,nyomban felfedeztem a tátongó szakadékokat. Ezeket jegyzetekben rögzítettem és megkértem az elvtársat,hogy külön-külön, részletesen írjon róluk. Szerencsém volt, mert az elvtársnak hajlama volt az írásra, és mint mondotta: Azért irtam ilyen önéletrajz-stilusban, mert azt gondoltam, hogy ezek a dolgok nem érdeklik az elvtársakat. Az ilymódon kiegészített visszaemlékezés újabb témákat tárt fel és az eredetileg öt oldalnyi, kézzelírt műből 21 oldalas visszaemlékezés kerekedett ki, amely nemcsak a munkásmozgalom eseményei, hanem egy, az 1894-1914-es években élő iparoscsalád küzdelmes életét is rögzítette.

Ez utóbbi azért is fontos, mert a fiatalabb nemzedéknek fogalma sincs arról, hogy abban a bizonyos "boldog"ferencjózsefi békeidőben milyen nehéz viszonyok közt élt egy iparos, építőmunkás család. A mai fiatalok közül talán néhányan még hallják: annyit sem ér, mint a cibereleves. De hogy ez a cibereleves mi volt, arról már mitsem tudnak. Annál többet tud erről Mácsai János elvtárs, aki kéréseimre így emlékszik rá:

"1914-ben a munkanélküliség még csak fokozódott. Az építőmunkások családjai sokat nélkülöztek. Így pl. a mi családjunk, /a szülőkkel együtt nyolcan voltunk/ az 1913-14 telén igen nyomoruságos körülmények között élt. Ma már nem is tudják a fiatalok, hogy mi az a "cibereleves", de mi akkor sokat ettünk. Ezt a malomból kikerült korpából készítették, amit normális körülmények között a malacoknak kevertek a moslékba. A korpára langyos vizet öntöttünk, ami nyáron a napon savanyodott meg, télen pedig a tűzhely közelében. Ezt leszűrték, és zsir hiányában liszttel habarták be. A vastagabb ételt utána a sültkrumpli jelentette - ha volt -, de sok családnál még ez sem volt. Ha néha egy kis pénzhez jutottunk,akkor megengedtük magunknak, hogy tudót vettünk, amiből anyánk pörkölt-

tet készített. Nagy cikk volt még a sült tök is. Persze, akinek gyűrűje, órája, vagy egyéb más értéke volt, azt kénytelen volt a zálogházban elzálogosítani, amíg keresethez jutott, de voltak sokan, akiknek ottveszett az értékük, mert nem tudták kiváltani. Az építő munkások téli, szűkös helyzetét, mondhatnám nyomorúságos helyzetét jellemezte a következő gunyos dal is: "Gyertek elő kőművesek, tél az idő, megfőtt már a krumpli leves és a tüdő".

Móricz Zsigmond és más írók műveiből ismeretes, hogy a dolgozó, nincstelen parasztság helyzete sem volt jobb. Erről így emlékezik Budavári /Birincsik/ Gáspár: "Egerben a Farkasvölgy u. 34. sz. alatt laktunk. Az egymásután születő gyerekek és a szűkös kereset miatt nagy szegénységben éltünk. Nyolcan voltunk testvérek. Gáspár, Erzsébet, Julianna, Borbála, András, Rozália, Mária és Teréz. A nyolc gyerek közül csak hárman maradtunk életben, mert a nyomorúságos lakás és az inséges táplálkozás miatt testvéreim közül ötven korán elhaltak. A földbe épített, alacsony, ablaktalan zsufos ház és a ciberelèves miatt egymásután kapták meg testvéreim a tüdőbajt, amit az egészségtelen lakás mellett a rossz táplálkozás is nagyban elősegített. Gyakran csak ciberelevest ettünk, de gyakran még kenyér sem volt a háznál.... A bubosban sok svábbogár volt és miattuk élelmiszert nem is lehetett takarátlanul hagyni, mert mindenre rámentek. A világító petróleum drága volt és emiatt gyakran előfordult, hogy sötétben vacsoráztunk. Ilyenkor megesett, hogy a mászkáló svábbogarak közül néhány a tányérunkba esett. Ha észrevettük, akkor a kanállal kidobtuk, de ha nem, hát azt is megettük". Ahhoz, hogy ezek az akkori munkáséletmódra jellemző részletek felszínre kerüljenek és a visszaemlékezésekben rögzítve legyenek, az szükséges, hogy irassunk és beszélteessünk róluk a veteránokkal. Vagyis ne elégedjünk meg azzal, amit egyik-másik visszaemlékező egyszerre leír vagy elmond, hanem beszélgetés közben emlékeztessük olyan eseményekre is, amelyek a munkáséletmód ma

már feledésbe ment vonásait is felszínre hozzák.

"Hajcsár!" Ma is használatos szó, de hogy valamikor az egyes iparágaknál fizetett tisztség volt, arról a mai nemzedék már mitsem tud és arról sem, hogy a hajcsárnak a munkások kiméretlen hajszolásán kívül még szennyesebb feladata is volt. Erről így emlékezik meg Molnár Károly építőmunkás, aki az egri helyi csoportnak éveken át vezetőségi tagja volt.

"... Ekkor még én magam sem voltam tagja a szakszervezetnek, de az embertelen bánásmód és a silány bérezés arra ösztönzött, hogy ez ellen valamit csináljunk. Ugyanis ekkor egy szakmunkásnak az órábère 22-23 fillér volt, ugyanakkor tömeglakásért, ahol ketten aludtunk egy ágyon - hetenként 3 koronát kellett fizetni. Az én heti keresetem pl. napi 9 és félórás munkateljesítmény mellett 24 korona volt, a napi étkezés 2 koronába került. A segéd munkások órábère 18 fillér volt és ezek is, de a szakmunkások tulnyomó része is, rendszerint szalonnát evett. Legfeljebb reggelre egyik-másik tejet is ivott. A munkán volt egy ugynevezett vicepallér, akinek más feladata nem volt, mint figyelni úgy a szakmunkásokat mint a segéd munkásokat, hogy állandóan dolgoznak-e, de attól eltekintve, hogy dolgoztunk vagy nem, ez a vicepallér állandóan ordított és cáromkodva hajszolta a munkásokat. Úgy is neveztük, hogy "hajcsár". Ilyen hajcsár abban az időben minden nagyobb munkán rendszerezítve volt. Ennek a hajcsárnak azonban nemcsak a munkások hajszolása volt a feladata, hanem az is, hogyha valamelyik munkást baleset érte, a zsebében erre a célra állandóan hordott pálinkából a balesetet szenvedett munkás szájába öntött. Ezt úgy tüntették fel mint első segélynyújtást, de valójában az volt a célja, hogy mire a mentők megérkeznek, az orvos megállapíthassa, hogy az áldozat ittas állapotban volt és ennek következtében a felelősség a vállalkozót nem terhelte. Az építkezéseken akkoriban a baleset elég gyakori jelenség volt, mert a munkások védelmével nemsokat törődtek, a lényeg az volt, hogy a munka haladjon. Ilyen megitatott munkás azután táppénzt u-

gyan kapott, de baleseti járulékot nem.

A visszaemlékezések gyűjtésénél kitűnt, hogy vannak olyan veteránok, akik a régmúlt idők eseményeiről órákon át folyamatosan és színesen tudtak beszélni, de ugyanezekről a visszaemlékezéseikben csak tömondatokban - vagy még így sem - irtak. Amikor megkérdeztem őket, hogy miért nem irták le ezeket ilyen szépen és részletesen, rendszerint a következő választ kaptam: Nem kenyerem az írás. Beszélni elbeszélék ezekről a dolgokról, de leírni... Az ilyen emberekkel való foglalkozás jóval több időt igényel, de megéri a fáradságot. Igen jó szolgálatot tehet a magnetofon is, ha előre és alaposan felkészülünk a beszélgetésre. Vagyis előre tájékozódunk, hogy a kérdezett milyen eseményekről tud beszélni és ehhez szabjuk a kérdéseinket. Ha nem így készülünk fel, ki vagyunk téve annak, hogy a beszélgetés folyamán bukkannak fel előző események vagy a téma előzményei, ami zavaró ismétlésekre vezet.

Élnek meg a veteránok között olyanok is, akik a régebbi időkben szokásos tapasztalatcserét, a vándorlást üzték, sőt meg van a vándorkönyvük is. Ezek az emberek sok érdekes dolgot tudnak elmondani, főként külföldi vándorlásaik eseményeiről. Ilyen Székfy Sándor nyomdász elvtárs is, aki sokáig dolgozott Németországban. Az első világháború alatt orosz fogságba került és a forradalom után egyik oroszországi magyar nyelvű lap munkatársa lett. Tartalmas visszaemlékezésére kérésre beragasztotta az eddig féltve őrzött fényképeket és levelezőlapokat is, amelyek ma már értékes és érdekes dokumentumok. Ilyen veterán ma már nemsok él, és a visszaemlékezéseik begyűjtése sürgős feladat.

A visszaemlékezések gyűjtésének legnagyobb problémája a dátumokra és a személynevekre való visszaemlékezés, sőt egyes események lefolyásának a rekonstruálása is. Nincs ezen semmi csodálni való, hiszen azóta 40-60 év múlt el és bámulatos az, hogy egyik-másik elvtárs milyen jól emlékszik ma is a

nevekre, az alakra, helyre és némely esemény időpontjára, lefolyására is. Így pl. Budavári elvtárs ma is gondolkodás nélkül megmondja azoknak az orosz elvtársaknak a nevét, akik Moszkvában egy tűzérési tanfolyamon a technikai és politikai előadásokat tartották. Kétszer a kórházban találkozott Lenin elvtárssal, aki a sebesült katonákat látogatta meg és egyszer az említett tanfolyamon, amit Lenin, Frunze társaságában keregett fel. Erre így emlékszik vissza: ... Egy napon felsorakoztatták az udvaron az iskola valamennyi hallgatóját. Az oktatóink bejelentették, hogy Lenin elvtárs Frunze társaságában jön meglátogatni a tűzériskola hallgatóit. Meg is érkeztek és elhaladtak a sorok előtt, s közben minden katonával kezet fogtak és egyikkel-másikkal el is beszélgettek. Amikor a majdnem kétméter magas Varga Józsefhez értek, Lenin elvtárs megkérdezte tőle: - Hová való vagy? Varga / bár Tápiószentmártonra való /, hogy Lenin elvtárs könnyebben tájékozódhasson, azt mondta, hogy budapesti. Erre Lenin elvtárs mosolyogva jegyezte meg: "Én meg azt hittem, hogy a magyarok mind alacsony, tömzsi emberek". Budavári elvtárs visszaemlékezéséből érdekes dolgok kerülnek felszínre. Kitünt, hogy Kakas Lajos elvtárssal együtt Szamuely elvtárs csoportjába került és ennek a csoportnak a működéséről érdekes részleteket tárt fel. És végül: egy újságcikk töredékéből megtudta, hogy egykori bajtársa, Varga József ma is él, és több mint 40 év után a két elvtárs megölelhette egymást.

Persze az említett jó emlékezőtehetségnek megtaláljuk az ellenkezőjét is. Így pl. Molnár Károly elvtárs az egri építőmunkások helyi csoportjának 1922-ben történt újjáalakításának a helyét - bár a központi küldött nevére /Batic Gyula/ helyesen emlékszik - tévesen a Rókafuró vendéglőhöz köti, holott ez a Szvorényi uton, egy másik vendéglőben történt. Molnár elvtársat - aki a csoport megalakításában tevékenyen részt vett - az tévesztette meg, hogy az alakuló közgyűlés után a csoport vezetősége és néhány tag valóban átment a Rókafuró vendéglőbe. A csoport megalakulásával kapcsolatban még egy té-

ves állítás is szerepel. Azt írja, hogy másnap a helyi lapban egy cikk foglalkozott az alakuló közgyűléssel: "... A helybeli lap érdemesnek tartotta, hogy megemlékezzen az alakuló gyűlésről, mert figyelmeztette a hatóságokat és a város lakosságát, hogy: "A róka is veszedelmes, a furó is veszedelmes, tehát jó lesz vigyázni, mert az építőmunkások szervezkednek". Miután az alakuló gyűlés közelebbi időpontja akkor még teljesen bizonytalan volt, két napomba került, amíg teljes bizonyossággal megállapíthattam, hogy a kérdéses cikknek nyoma sincs a helyi lapban.

Molnár Márton motorszerelő a Tanácsköztársaság alatt Egerben a detektívtestület tagja volt s igazolványa és szolgálati fegyvere ma a muzeumban van. Neki sikerült az egi ellenforradalom alatt az utolsó percekben az érseknek és titkárának a rejtekhelyét felfedezni és tusként Füzesabonyba szállítani őket. Itt a két papot Németh Kálmán vörösörnek - egi szabómester volt - adta át őrzésre. Az érseket és a titkárát két napon át az állomással szemben lévő egyik házban helyezték el, maga Molnár elvtárs egy Egerbe induló páncélvonattal tért vissza. Miután a rend Egerben helyreállt, Molnár üzent Németh Kálmánnak, hogy az érseket és a titkárát szabadon engedheti. Erről nekem 1922-ben Németh Kálmán is beszélt és elmondotta, hogy miután az érsekkel és titkárával tapintatosan bánt, ügyének a tárgyalásánál az érsek közbelépett az érdekében. Nos, Molnár elvtárs ennek az eseménynek az időpontját határozottan a május 1-i ellenforradalmi megmozdulással kapcsolja össze, holott ennek a következő két tény határozottan ellentmond:

A május 1-én kitört zavargások idején a direktórium tagjai a helyükön maradtak, s a vörösörség helyreállította a rendet, a cseh hadsereg egységei pedig ekkor még Egertől 70 kilométerre, Putnokon voltak. Ellenben a csehek előnyomulásának a hatására néhány nap múlva történt ellenforradalmi megmozdulás alkalmával a direktórium tagjai részben elmenekül-

tek, részben letartóztatásba kerültek. Május 11-én vasárnap pedig a vörös hadsereg Egerbe érkező egységei és a csehek közt heves harc zajlott le, ami a csehek visszavonulásával végződött. A két esemény közt mintegy nyolc napos eltérés van és ez alkalmas volt arra, hogy Molnár elvtársat tévedésbe ejtse.

Az említett példák arra intik a visszaemlékezések gyűjtőit, hogy a rendelkezésükre álló kontrollanyag és a még élő kortársak segítségével alaposan ellenőrizzék a visszaemlékezések állításait, mert a történetek óta nagy idő mult el, és az emberi emlékezet nem "kalendárium". Az elmondottakból viszont az is kitűnik, hogy a visszaemlékezések gyűjtése korántsem olyan egyszerű adminisztrációs munka, mint ahogy azt kezdetben gondoltuk. A menet közben szerzett tapasztalatok ma már kétségtelenül arra vallanak, hogy a visszaemlékezések gyűjtői olyan feladatot kaptak, amelynek eredményes művelése megköveteli a visszaemlékezővel való lelkiismeretes foglalkozást, gondolatainak a rendezésében való segítséget és a körültekintő ellenőrzést.

Kanyar József:

ADATOK SOMOGY MEGYE FELSZABADULÁSÁNAK
TÖRTÉNETÉHEZ

Somogy megyében hét község /Cserénfa, Csoma, Gálosfa, Hajmás, Kaposgyarmat, Sántos, Szentbalázs/ 1944. december elsején szabadult fel elsőnek. E naptól csaknem öt hónap telt el a megye területén lezajlott háborus cselekmények legutolsó időpontjáig: 1945. április 17-ig. Ez az időszak a megye történetének egyik legjelentősebb fejezete. Öt hónap talán eseménytelenül fut el a béke időszakában egy megye életében, a háboru borzalmaival és viszontagságaival megterhelten azonban - még az évek gyors futásával is - igen emlékezetesek maradnak a számunkra. Ilyen hosszú ideig még soha nem pusztított háboru a megye területén. E korszakot kutatva, sok olyan esemény megörökítésére is sor kerülhet, amelyek az országos köz-történet színezését, esetleg korekcióját is maguk után vonhatják.

Mindenek előtt az élet megindulásának az első nyomait kutatjuk, a felszabadító hadicselekmények előtti és alatti, majd utáni szabaddá lett és magára talált nép első lépéseit. De a hiányos források alapján a hadicselekmények előtti kiűritési és kitelepítési kérdésekkel is foglalkozunk, a nyilas kormányzat megyei végműködését is beleértve. E néhány hónap felszabadulási adattárát akkor is összeállíthatjuk, ha az élet megindulása, a háborus cselekmények kényszerű zaklatása, a hétköznapi sok-sok riasztó gondja a köz munkák roszkaszto és elcsüggesztő terhe inkább az eleven élet sodrásában, inkább az új korszak nehézségeire utal, semmint a felszabadulás győzelmének és örömének ünnepélyesebb és fényesebb oldalára.

Am tekintsük át röviden a felszabadulást megelőző nyilasuralom alatti törvényhatóság végóráját a megyei székhelyen, illetve kövessük nyomon az alispáni hivatalnak a megye székhelyéről történő kiűritése után, menekülés közben kifejtett működését. Somogy megye közigazgatási hatóságainak és azerveinek működése, már a megye székhelyének 1944. december 2-án történt felszabadítása előtt, a Vörös Hadsereg közeledtének hírére megszűnt. A főispáni hivatalban 1944. november 26-án, az alispáni hivatalban pedig november 29-én iktattak utoljára. A közigazgatási hatóságok működése - a tisztviselők egy részének munkahelyeikről történt elmenekülése, illetve kitelepítése, valamint a hadicsелеkmények miatt - rövid ideig átmenetileg szünetelt. A nyilaskeresztes főispán és hadművelleti kormánybiztos - az alispáni hivattallal - előbb Sümegre, később Nagykanizsára telepedett. A megyei tisztviselőket a sümegi főszolgabírói hivatalhoz osztották be. Így 1944. november 29. és 1945. január 10-e között lényegesen szünetelt a csonka Somogy megye alispáni hivatalának működése, s több mint egy hónapig Somogy megye csonka törvényhatósága semmiféle hivatali működést és hatósági tevékenységet nem fejtett ki. Ekkor a főispán - részben személyi hiúságának a legyezgetésére, részben ügyintézési jogkörének a felelevenítésére - Nagykanizsán megszervezte a törvényhatóság alispáni hivatalát, átmenetileg először egy kisebb szállodában, március második hetétől kezdve pedig új hivatali helyiségben; a Csengeri ut 27/a szám alatt. Innét "igazgatta" a megye még német megszállás alatt álló csurgói, kaposvári, marcali és nagyatádi járásainak egyes községeit. Az alispáni hivatalnak ebből az időszakból irat nélkül hátramaradt egyetlen iktatója szerint 1945. január 10-én kezdték el az iktatást, egyes sorsszám alatt. Itt a hivatal összesen 368 ügydarabot iktatva, március 29-ig működött. E napon kapta meg további kitelepítésére a nyílt parancsot. /367/1945.sz./

Ha belelapozunk a szokatlanul vékony iktatókönyvbe,

akkor azonnal megállapíthatjuk, hogy az ügyintézés elsősorban a menekült községi, járási és megyei tisztviselők és alkalmazottak illetményeinek, menekülési segélyeinek kiutalásával és folyósításával, a hadművelleti kormánybiztosság, a belügyminisztérium, a "dolgozó nemzet hivatalos rendje", a különféle "hivatalosrendek" bürokratikusán egymásra halmozott és egymást tullicitáló rendeleteinek a regisztrálásával volt elfoglalva. /Só és petróleum kiutalások /a megye mindössze 1.000 liter petróleumot kapott/, a razzia rendelet kiadása /71/, a felkoncolási jog érélyes alkalmazása a visszafoglalt területeken /180.sz. március 11/, a főhatóságok rádió útján közölt rendeleteinek a gondosabb végrehajtása /243/, az internálási ügyekben való fellebbezésének, a hadművelleti terület polgári lakosságának munkaszolgálatra történő beállítása /305/, a menekültekről való különféle nyilvántartások vezetése, a lakosság fokozottabb igénybevétele az erődítési munkák meggyorsítására, a különféle behívások és igénybevételek szabályozása, a katonai szolgálatot nem teljesítő férfiak összeírása, a menekült kórházak, gyógyintézetek és egyéb egészségügyi intézmények raktárainak a felkutatása, az állomáshelyeiket elhagyni kényszerült köztisztviselők Németországba való engedély nélküli kitelepítésének megakadályozása, /148. sz. febr. 22./ a népösszeírás fogatosítása stb., stb./

Törvényhatóság nem működén, így Nagykanizsán 1945. március elsején nevezte ki a belügyminiszter -BM. 32590/1945. III.sz. rendeletével - dr. Karcsay Jenő szolgabíró, tb. főszolgabíró, újvidéki lakost, a német megszállás alatti megyerész alispánjává. /168/. Majd februárban megkezdtek az új megyei számvevőség, a gazdasági felügyelőség és az árvaszék, valamint a közellátási hatóságok ujjaszervezését. Legelőbb a számvevőség ujjaszervezéséhez fogott hozzá a csonka megye. Február 11-én Szónyi Ferenc vármegyei számvevőségi főtanácsost bízták meg a főnöki teendők ellátásával, aki csakhamar nyomozást is indított /március 11-én/ az alispáni hivatal-

lal a vármegye készpénzkészlete után, /268/ és akinek a megye részére pénzellátmányt március 21-én a harmadik hadtest hadműveleti kormánybiztosától kellett igényelnie.

A hadműveleti kormánybiztosi teendőkkel megbízott főispán sokat foglalkozott a lélektani hadviselés szempontjából igen jelentősnek mondható propagandatevékenységgel is; a katonai és polgári szervek visszairányításának az előkészületeire vonatkozó utasítások kiadásával /188/, sőt március 27-én elrendelte a visszafoglalt területek közigazgatási szervezetének a kiépítését is. A főispánnak még arra is volt ideje, hogy elrendelje az alispáni hivatal címtáblájának az elkészítését, pecsétjébe a nyilaskereszt bevésését, a békekérdések nyilvános gyűléseken való tárgyalásának a megtiltását, a cigányoknak a csonka megye területéről való elszállítását. /200. sz. március 3./

Am az alispáni hivatal közben megkapta azokat a központi leiratokat is, amelyek hol a hivatásrendi biztosok kinevezéséről, hol a pártépítés országos vezetője melletti nyomozócsoport felállításáról, /március 22./, hol pedig a nemzetvezető munkatörzséhez az országos munkarendvezető kinevezésének a megtörténtéről /362/ szóltak. Március 28-án érkezett meg /364. szám alatt/ Vajna Gábor nyilas belügyminiszter "felhívása a magyar társadalomhoz" is.

Ime a székhelyéről kitelepített megyei közigazgatás nyers képe! Ezek voltak a csonka megye összezsugorodó alispáni hivatalának azok az ügyiratai és tennivalói, amelyek a rendkívüli körülmények között egy, az ország határa felé, a demoralizált kétségbeesés felé sodródó, kissé öncélúan működő közigazgatás végső machinációinak az utolsó vonaglását jelezték. A hivatal felbomló keretei között néhány megyei tisztviselő - a megye karikaturájának, az összeroskadó közigazgatás épületének utolsó marionettje - végezte a maga dolgát. A zürzavar és a fejetlenség, az enerváló apátia és csüggedés az ország határainak az elhagyása előtt, átmenetileg

még ideig-óráig felvillanyozta a közigazgatás elárvult gépezeténél ülő - főként alacsony beosztású - megyei tisztviselőket, akiket aztán végleg maga alá temetett - mintegy szimbolikusan is - a vármegyei önkormányzat összeroskadó épülete.

A megye székhelyén pedig, a rövid életű nyilas kurzus után, a felszabadító orosz csapatok előőrsei már újra hivatalában találták a Nemzeti Bizottság által alkotmányosnak mondott megye alispánját, aki december 2-án - új történelmi korszak kezdetét érezve - új iktatásokkal indította útjának a megye ügyintézését és hivatali működését. A menekült köztisztviselők áthelyezése és munkába állítása volt a hivatali működés első ügyirata. /Alisp.i. 1/1944. dec.2./ Ebben az esztendőben Somogy megye alispáni hivatala kétszer iktatott az 1-es szám alatt: az év első hónapjának második napján, s utolsó hónapjának ugyancsak második napján./

Második lépésként - a mosdósi kastélyban székelő szovjet katonai kórház parancsnokság utasítására - elrendelte, hogy Bate és Nagyberki községek a kórház részére 110 ágyat, 25 divánt, 100 asztalt, 200 széket, 100 alsó- és felső fehérneműt és 50 komplett evőkészletet biztosítsanak. /Alisp. i. 2/1944. Az alispán a Kaposvári Nemzeti Kaszinó biliárd asztalát, három dákkóval és golyóval szintén átadta a kórháznak./ A megye harmadik ügyirata 1gal község beadványa volt. 1944. december 14-én Máté György bíró, Tóth Imre plebános és dr. Póka János ügyvéd jelentette az alispánnak, hogy a járás székhelyét a közigazgatási hatóságok - a főszolgabírói hivatal, a közjegyzőség és a járásbíróság - a Vörös Hadsereg bevonulása előtt elhagyták, aminek következtében az előljáróság és az egész járás tanácstalanul és védtelenül áll az eseményekkel, s a csapattestüktől elmaradt katonák, ismeretlen polgári egyének erőszakosságaival szemben. A község vezetői a járási székhely részére katonai közigazgatás bevezetését kérték az alispántól.

A rövid lélegzetű nyilas uralom eltávolítása és fál-reállítása után visszatérő alispán bölcs mérséklettel vále

szolt a község vezetőinek: "Kötelességévé teszem Igal község képviselőtestületének, hogy jó magyarokhoz illő módon az ügyek intézését teljes komolysággal tartsák kézben mindaddig, amíg a járás és a község részére tisztviselőket küldeni nem tudok. Hiszem és remélem, hogy Igal község lakossága becsületes egyetértésben lesz mindaddig, míg a hatóságok az elhagyott munkát újból megkezdhetik". /Alisp.i. 3/1944./

December 18-án már a szovjet katonai parancsnokság rendeletét iktatta az alispán, amely a kaposvári cukorgyár azonnali üzembehelyezését sürgette. A gyár működésének előfeltételeként Geszti, Polány és Mernye 18-20 év közötti munkaképes férfi és női lakosságát - az összes igénybe vehető ígás fogatokkal együtt - a kiszedett cukorrépának az iparvasúthoz közmunkába történő kiszállítására rendelte az alispán. /Alisp. i. 10/1944./

Az alispáni hivatal legnehezebb és leghálátlanabb feladatai közé a közmunkára való kirendelés tartozott. A családért, a háznépért, az otthonért, javaiért ezernyi baj közepette aggodó lakosságot - egy-egy falu 16-50 éves munkaképes lakosságát - igen nehéz volt közmunkára kirendelni a Vörös Hadsereg különféle alakulatainak parancsára. Így 1944. december 13-án a taszári repülőtér rendbehozására - a Vörös Hadsereg utasítására - négy napra rendelte ki a megye alispánja 13 környező község 2300 munkását és 270 ígásfogatát. /Alisp.i. 4/1944./

A kirendelések szankciójaként a közigazgatás mindennütt tudomására hozta a falvak lakosságának, hogy a rendelkezések végrehajtásának megtagadását a szovjet parancsnokság katonai jogszabályaik szerint büntetik. A közmunkára négy napra kirendelt munkásoknak élelmet és szerszámot kellett vinniük magukkal, a fogatosoknak pedig lótapot. A közmunkára való kirendelés különösen akkor vált félelmetessé, amikor a németek várható ellentámadása következtében a megyét északtól délig kettévágó állófront mintegy 25 km-es sávban hónapokra megmere-

vedett. Ekkor - többek között - Kaposfő község határában elvégzendő földmunkálatokra 11000 munkaerőt rendelt ki az alispán a környező falvakból 6 napra. /Alisp.i. 745/1945.18/4./

Januárban szinte napról-napra kapták az egyes községek az utasításokat, amelyek szerint falvanként 50-100 munkaerőt 10-12 napra kellett rendelkezésre bocsátaniuk a katonai hatóságoknak. /Alisp.i. 229/1945, 244/1945, 245/1945, 269/1945, 296/1945, stb./

A közmunkára való kirendeléseket időközben bonyolulttá tette az a körülmény is, hogy a Vörös Hadsereg katonai parancsnokságai körzetük területéről a másik körzet területére nem engedtek közmunkára igénybe venni embereket. A göllei segédjegyző jelentéséből /1945. január 27./ tudjuk, hogy a Vörös Hadsereg egyik katonai alakulatának parancsnoksága megtiltotta, hogy az uradalomból bárkit is elküldjenek közmunkára. /Alisp.i. 133/1/1945./

A megyei Nemzeti Bizottság tudomására hozta a város polgármesterének, hogy a Vörös Hadsereg katonai parancsnoksága 1945. január 25-ig 2500 főnyi munkaerőt vesz igénybe és szállít közmunkára vidékre. A Nemzeti Bizottság utasítására a polgármesternek kellett a nagy tömeg élelmezéséről és egészségügyi ellátásáról - két orvos biztosításáról - gondoskodni. /S.N.B. iratok 2/1945./ Még Somssich Pál fiugimnázium VII - VIII. osztályos tanulóit is - Somogyjádra, 10 napra - közmunkára rendelte a polgármester, az igazgató tiltakozása ellenére. /S.N.B. 43/1945. február 28./ A közmunkák közügyévé válása ügyében a Nemzeti Bizottságnak több alkalommal kellett ülést tartania. /S.N.B. 26/1945. március 10-én./ A kaposvári törvényszék elnöke kérte a Nemzeti Bizottságot, hogy a tárgyaló bírókat és irodaigazgatókat - miután a törvényszék és a járásbíróság megkezdte munkáját és sok a dolga - hetenként három napra visszatarthassa a közmunka alól. /S.N.B. 38/1945. II. 27./

Milyen történelmi körülmények között szabadult fel

Somogy megye? "Dörgő ágyuszó, fegyverropogás és dübörgő tankok kísérfőzenéje mellett űlt össze" 16 tagjával Somogy megye és Kaposvár város Nemzeti Bizottsága első ülésére a megyeházán 1945. január 19-én, "amikor még nem volt megközelíthető a kormány, nem volt vasut- és postaszolgálat, a debreceni Ideiglenes Nemzeti kormánnyal nem volt semmiféle összeköttetés és a vármegyében nem volt közigazgatás, vagy ami volt is, igen lassan és nehezen működött", amikor - a második világháború teljes csődtőmege közepette - az élet megindulásának első lépései megtörténtek.

A megye keleti része - Kaposvárral együtt - ekkor már több mint egy hónappal eselőtt, 1944. december elején felszabadult, e rész s a megye nyugati fele azonban több mint négy hónapon át: 1944. decemberétől 1945. áprilisáig a Balatontól /Balatonkeresztúrtól/ a Dráváig /Háromfáig/mozdulatlan állófronttal ketté volt vágva. Kéthely, Marcali, Bize, Kelevez, Mesztergyő, Nagybajom, Kutas, Beleg, Szabás, Ötvöskőnyi, Nagyatád, Lábod, Rimaszentkirály, Görgeteg, Háromfa - amelyeken át a front vonala húzódott - voltak elsősorban a harci cselekmények színterei és legfőbb áldozatai.

A Balkán felől történt német ellentámadás mintegy 25 km-es sávban megmerevítette a frontvonalakat és ezáltal Somogy a második világháborúban hosszú hónapokra jelentős hadszíntérré változott. A hosszú és hullámszó hadműveletek előtt - és sokszor alatt is - a Vörös Hadsereg parancsnokságainak az utasítására az alispán rendelte el a községek kiűritését 1944. decemberében. A négy körzetre, majd további alkörzetre osztott megyei kiűritési tervet három nap alatt foganatosítandó végrehajtására az alispán 1944. december 26-án indította utnak - a kaposvári városházán történt eligazítás után - központi tisztviselőit, a Vörös Hadsereg egy-egy tisztjének a kíséretében. A kiűritett falvakban - minden tíz család után - egy bizalmi családot hagytak hátra, amely vigyázott a kilakoltatott családok hátrahagyott állataira, értékeire és lakoházára. E bizalmi családok - többnyire - idősebb férfitagjait a hivatalos közigazgatás

vagyonöröknek nevezte.

De nemcsak a kiűritéseket foganatosítottatta az alispán, hanem a "felvevő" községi előljáróságokat is utasítania kellett a kilakoltatottak, a "menekültek" befogadására. "Felhivom a község előljáróságait, gondoskodjon arról - szölt az alispán nyílt parancsa -, hogy a kemény téli fagyban otthonukból minden vagyonuk hátrahagyása mellett távozni kényszerült magyar honfitársaikat a község szeretettel és barátsággal fogadja be arra az időre, míg a körülmények visszaköltözésüket lehetővé teszi". A befogadó község 10-20 főből álló polgárőrséget szervezett a rend fenntartására és biztosította, hogy az előljáróság által kijelölt helyeket az odatelepitettek zavartalanul elfoglalhassák.

Ennek megtörténte után a lakosság kocsiderékban, sok esetben hátán és kezében cipelte legszükségesebb, menthető holmijait. Az állatok elhajtása a szomszédos községekig emberfeletti küzdelembe és verejtékes áldozatába került a menekülő lakosságnak. Szőlőhegyek, présházak és pincék rejtették a bujó somogyságiakat, futóárkok nyújtottak védelmet a sűrű bombázások elől, védtek télvíz idején a kiűritett falvak népét.

Amikor a megye alispánja 1945. január 9- én kiadott nyílt parancsával megszámláltatta a megye lakosságát, - 269.677 lelket számláltak össze a megyében - a községi előljáróságok sokhelyütt összeírták a fronttá vált területekről menekült lakosság számát is. Innét tudtuk meg - többek között -, hogy Felsőmocsaládra 820-an menekültek /1078/, Polányba 1067- en /785/, Darányba 1862-en /1254/, Visnyére 1760-an /1018/, Hedrehelyre pedig 2859-en /1300/. /A zárójelekben a "felvevő" községek eredeti lakosságának a száma szerepel./ Hedrehelyre 30 községből menekültek - engedély nélkül - csaknem háromszor annyian, mint a község összes lakossága. Darányban is kilenc község menekültjei helyezkedtek el. A befogadó községek előljáróságainak a kiűritettek elhelyezése és állataiknak élelmezése - sokhelyütt - a legsúlyosabb gondokat okozta, miután e

betelepitett községek nincstelen lakosságát is a felvevő községeknek kellett élelemmel, tüzelővel, állatait pedig takarmánnyal ellátni.

A hadműveletek alatt öt járás területéről 81 somogyi községet üritettek ki, 26.683 családnak / 21.793 férfinek, 43.167 nőnek és 43.991 gyermeknek/, összesen 108.951 személynek kellett elhagynia hajlékát a kiüritett községekből.

Még javában dörögtek az ágyuk a fronttá vált megye területén, ahol az állomáshelyéről el nem menekült, de létszámában megfogyatkozott megyei közigazgatás posta hiányában "nyílt parancsokkal" közigazgatott, amelyet községtől községig vittek és kézbesítettek a falvak bátor birái és küldöncsei, ha nem is "minden késedelem nélkül". Az 1945 január 6-án elindított alispáni nyílt parancs nyolc napi késedelemmel: január 14-én érkezett meg a tabi főszolgabíróhoz. Jellemző, hogy még annak hírére is csak 1945. január 16-án érkezett meg futárral Kaposvárra plakáton, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadüzenetet intézett a fasiszta Németországhoz, jöllehet e 3000 db. falragaszt még 1944. december 30-án menesztette utnak Debrecenből a belügyminiszter. A közeli és veszélyes hadművelati viszonyok és katonai tevékenység miatt a jegyzőségek nem tudtak pontos jelentéseket tenni a főszolgabíráknak, akik így - értesülések híján - azt sem tudták megmondani, hogy melyik község van kiüritve a járásuk területén.

A közmunkára való kirendelés nehéz feladataival küzdő alispáni hivatal 1945. január 6-12 között a Vörös Hadserg tisztjeivel együtt újra utnak indította tisztviselőit a megye községeibe és uradalmaiba, az állatállomány számbavétele és ellenőrzése végett. Ennekelőtte már egyizben, 1944. december 28-án összeírták a községi előljáróságok az állatállományt a megyében, valamint a lótápot és a lószerezámokat is. A központi megyei igazgatás nagy erőfeszítéseket tett az állomáshelyüket elhagyó járási és községi tisztviselők pótlása érdekében, különösen sok gondot okozott neki a kiüritések miatt so-

kat szenvedő polgári lakosság hazatelepítése. Alispáni visszatelepítési engedély nélkül a kiűritett falvak lakói ugyanis nem mehettek vissza falvaikba, élelmük és takarmányuk elfogyott, hiszen a kiűritési parancs alapján csak 8-10 napi élelmet vittek magukkal. A Mernyére kitelepített somogyjádiaknak még március elején sem engedélyezték a hazatérést. A barcsi főbíró jelentéséből azt is megtudjuk, hogy a Barcsra és a tőle délkeletre eső, a Dráva partjától öt kilométerre fekvő községekbe a lakosságot a bolgár katonai parancsnokságok az ott "folyó állandó harcok és az azokkal kapcsolatos életveszély miatt" még április 16-án sem engedték visszatelepülni. A visszatelepítést türelmetlenül várók között nagy elkeseredést váltott ki az a hír, hogy az egyes községekben megbízhatatlan polgári lakosok felásták az elásott ruhaneműket és egyéb elrejtett értékeket, s igen nagy kárt okoztak fosztogatásaikkal.

Amikor a hitlerista csapatokat a fronttá vált területekről véglegesen kiűzte a Vörös hadsereg, s a lakosság visszatérhetett falujába, megdöbbenő kép fogadta a hazatérőket. A mesztegnyői községi díjnok - hazánk felszabadulásának napján keltezett - leveléből olvashatjuk, hogy a "lakosságnak nincs egyebe, mint a rajtavalója és az összelőtt épületek romjai. A vandalizmus felülmul minden emberi képzeletet". Nincs igavonó, nincs gazdasági felszerelés, vetőmag, élelmiszer a faluban, a kutak fertőzöttek, a hazatérők életére gyilkos aknák leselkednek.

Az állomáshelyükre visszatérő körjegyzők kétségbeesett jelentéseket tettek a háborús pusztítások és pusztulások iszonyatáról, amelyben évtizedek óta nem volt Somogynak része, hiszen a szabadságharc óta a háborús cselekmények megkimélték területét. A szabási körjegyző hazatérése után az alábbi megdöbbenő adatokat jelentette az alispánnak két községről, - Szabásról és Nagykopádról - amelyek 1944. december 18-ától 1945. április 10-ig voltak kiűritve.

Háborus pusztulások a szabási körjegyzőség területén:

A község neve	Meghaltak száma	Rombdölt lakóházak	Sérült ház	Lovak száma		Szarvas marh.sz.		Sertések száma	
				1944	1945	1944	1945	1944	1945
Szabás	26	14	146	320	18	360	18	1000	45
Nagykorpád	10	10	190	420	44	700	77	1400	25
Összesen:	36	24	336	740	62	1060	95	2400	70

Nem kevésbé vigasztalan képet tár elénk a kutasi helyettes körjegyző a falvaiban történt pusztításokról:

A község neve	A polgári lakosság vesztesége	Az elvonuló hadseregek után eltemetett		Fogatok száma		Pusztulás mértéke %
		ember	állat	1944	1945	
Kutas	27	350	30	230	7	60
Kisbajom	24	170	25	185	12	50
Belég	16	85	9	140	4	30
Összesen:	67	605	64	555	23	.

A községekben - zárta le jelentését a szabási körjegyző és a kutasi h. körjegyző - "még mindig vannak eltemetetlen emberi és állati hullák, ezek azonban aláaknázott területeken vannak, úgy hogy azok megközelítése, illetve eltemetése jelenleg lehetetlen. Nap, mint nap mindegyik községben előfordul pár haláleset, amit rálépés következtében aknarobbanás idéz elő". Lé-

nyegében ugyanilyen méretű állatpusztulásról tett jelentést az újvárfalvai községi földigénylő bizottság 1945. augusztus 11-én, amely szerint 1944. december 11-étől kiűritett községekben 298 szarvasmarha, 9.995 sertés, 107 ló és 7.106 szárnyas pusztult el a faluban.

A háború apokaliptus képét festette meg dr. Freller Andor ügyvéd, a nagyatádi járási Nemzeti Bizottság elnöke 1945. április 9-ről keltezett, s Somogy megye Nemzeti Bizottsága elnökéhez küldött jelentése is, amelyből egy-két részletet idézünk: "Amikor hazaértem, szörnyű látvány tárult szemem elé. Ötvöskónyiban szálltam le a vonatról, onnan hazáig az út mellett mindenütt lövészárkok, bunkerek s telve velük az egész mező. Mindenfelé szétszórtan fel nem robbant lövedékek hevernek és messziről látszik, hogy a templomok romokban hevernek. Amint a faluba beértünk, kezdődött a szörnyű kép. Talán egyetlen ház sincs, melynek tetőzete legalább is több helyen ne lenne beszakadva, számtalanról a cerép teljesen hiányzik, a fala összedőlve, a házak oldalai kitörve. Nagyatádon nincs egy ablak, de talán egy ép ablakráma sem. Alig van szoba, mely az eső ellen védene és nincs lakás, amely tökéletesen ki ne lenne fosztva.

A legszörnyűbb azonban, hogy a város ugyszólván teljesen kihalt, illetve néptelen. Az a ház, amelyben lakom, a város legerősebben épített háza, szinte lakhatatlan. Fél napig álltam, anélkül, hogy egyetlen embert láttam volna az utcán. A házakról, az ajtókról kapukról, kilincsek leszakadva, illetve letörve, az összes kulcsok ellopva, az ajtók, kapuk részben elégetve, részben az égtáj minden része felé, ismeretlen helyekre széthurcolva. A park gyönyörű fái letarolva, az utjain nem lehet járni s keresztül-kasul heverő ágaktól. A fürdő áll, de megrongálva". ... "Finánc, csendőrnincs. A posta sem létezik, teljesen ki van fosztva, egyetlen tisztviselő sincs a helyén. Az iskolák kifosztva, félig rombadőltén, csupaszon állnak. Nagyjából ez a kép. Az itt talált néhány ember és a las-

san hazaszállingozók oly döbbenetes dolgokat mesélnek, amilyen még nem történt ezzel a szegény, félrevezetett és megcsufolt magyarsággal. A németek éjjel-nappal dolgoztatták őket. A legféktelenebb aknazápor idején, loo méterre az ellenségtől futóárkokat ásattak velük, ezalatt otthonukat kirabolták. Mesterséges háborút szinleltek, lődöztek, hogy az emberek ne meheszenek ki udvarukba, mialatt az összes ingóságaikat ellopták. Kasszákat megfúrták. Mialatt a lakosok a bunkerben voltak, a lakásból, mialatt a lakásban voltak, a bunkerből loptak el mindent". ... Majd így folytatódik és fejeződik be a jelentés: "Eljártam a bolgár katonai parancsnoknál és kértem az aknák sürgős eltávolítását az utcákról, házakból, kertekből, mezőkről, mert az emberek addig nem is tudják a termelést megindítani. Ugy látszik azonban, hogy egyelőre nem időzik itt megfelelő, ilyen szakképzettségű katona. A nemzetőrséget sem lehet amiatt megszervezni, mert alig van ember, ezek is közmunkára vannak igénybe véve. Az emberek százai kézről-kézre adják a kilincset lakásomon, mindenki segítséget kér. A hazatelepítéshez is segítség kellene, mert a fogatokat, jószágokat elvitték. Ha ezer kezem lenne, az sem lenne elég. Olyan halott város ez, amilyen a mesében szokott előfordulni".

A háborus pusztítás következtében a vármegye 85 községe vált romos községgé. 2.500 köz- és magánépület semmisült meg a hosszú és hullámozó harcok alatt, 5.600 épület ment tönkre és vált használhatatlanná. A kár értéke meghaladta a 70 millió forintot. A lakosság egy része - még 1947-48- ban is - tömeglakásokban zsúfolódott össze, amelyekben 4 - 5 család együtt, sokszor tető, ajtó és ablak nélküli romfalak között, vagy istállóban huzódott meg gyermekeivel együtt. A harci cselekmények következtében nemcsak a lakóházak és a gazdasági épületek pusztultak el, hanem az állatállomány, a gazdasági felszerelés, a termény és a takarmány pusztulása is katasztrófális volt. A termőföldek megműveléséhez sem láthatott hozzá azonnal, visszatérése után a lakosság, mivel a megye csaknem

egyharmadát, annak minden zugát, életveszélyes aknazár borított. A lakosság hazatérése után sok somogyi békés földműves esett áldozatául a mezőkön, az erdőkön és a réteken váratlan felrobant gyilkos aknáknak. Nagy és áldozatos segítséget nyújtottak a lakosságnak a szovjet katonák, akik a megye területén tízezer katasztrális holdat aknamentesítettek.

De ha részleteiben nem is ennyire riasztó, egészében mégsem kevésbé vigasztalan képet nyújtott e hónapokban a megye mezőgazdaságának állapota is. A megye igaerejének 54 %-a megsemmisült, a nagybirtokok élő és holt felszerelése javarészt tönkrement, állatállományuk nagyobb részét a fasiszta hadigépezet elhurcolta. A háborus rablógazdálkodás évek óta pusztította a termőtalajt, üres magtárak és csürök, állat nélküli istállók s a gépparkok érzékeny vesztesége /25 %/ jellemzői annak az állapotnak, amelyben Somogy megye népét és mezőgazdaságát a felszabadulás napjai találták.

Miközben Somogyban még messze világítottak az ágyuk torkolattüzei, a felszabadult nép 1945 tavaszán végre saját kezébe vehette sorsának irányítását.

Erdész Sándor:

EGY FEGYVER TÖRTÉNETE

Mint a Jósa András Múzeum munkatársa, 1962-ben, a Tanácsköztársaságra vonatkozó szóbeli visszaemlékezések hangszalagra vétele után kezdtem meg a nyíregyházi munkásmozgalom emlékeinek gyűjtését.

Városunkban a legforradalmibb erő az építőipari munkások szakszervezete volt. Jeles László mondotta, hogy: "A felszabadulás előtti időben a szakszervezetek keretén belül folytattuk a propaganda munkát. Rendszeresen hallgattuk Jenei, Lukácskó elvtársakkal a titkos rádiót és a közölt anyagot terjesztettük a szakszervezet kommunista érzelmi tagjai között". A szakszervezet gyakran szervezett gyűléseket, tüntetéseket, sztrájkokat, éppen ezért a rendőrség állandó megfigyelés alatt tartotta a munkásság vezetőit. A megfigyelés alól nem mentesültek az építőipari munkások kulturális szervezetei sem; a munkáskórusokat, az olvasóköroket, a munkásszínjátszókat is igyekeztek állandóan szemmel tartani. A munkások mégis megtalálták a módját annak, hogy az öket érdeklő politikai kérdésekről rendszeres megbeszéléseket folytassanak. A sóstói erdőben lévő Hármasdomb a munkásság nevezetes sztrájektanyája, rejtett találkozóhelye volt. Somogyi Gyula veterán írja, hogy "1930. május elején a kitérői Hármasdombon összejövételünket a csendőrség meglepte és a már régen keresett Rácz földmunkás letartóztatásának ürügyével lőhátan a tömegnek rontottak. A munkások elkapták a lovak kantárszárát, így sérülés nem történt. Ráczot megvasalva bekísérték, akit rövid időn belül el is tettek láb alól".

A rendőrség arról sem tudott, hogy több építőipari munkás fegyvert rejtgetett. Ezekről a fegyverekről a volt építőipari munkások több ízben említést tettek. Éppen ezért elhatároztuk, hogy a Jeles László által rejtgetett fegyvert, az ő utbaigazítása nyomán, felkutatjuk. Ebből a célból külön bizottságot alakítottunk és kétnapos nehéz munkával, egy nagy cseresznye fa alól sikerült felszínre hoznunk a rozsdás karabélyt, a hozzá tartozó töltényekkel együtt. A nem mindennapi ásatás történetének ismertetése végett teljes terjedelemben közöljük az ott felvett jegyzőkönyvet.

"Jegyzőkönyv. Felvétel 1963. április 2-án, Nyiregyháza, Kinizsi u. 10. szám alatt, Jeles László egykori lakásának udvarán. Jelen vannak: Jeles László nyugdíjas kőműves, Erdész Sándor, a nyiregyházi Jósza András Múzeum munkatársa, Somogyi Gyula nyugdíjas kőműves, Jeles Lászlóné háztartásvezető és Hódi László, az MTI munkatársa, jegyzőkönyvvezető. A jelen levők, mint bizottság már korábban elhatározta, hogy egy 1944-ben elrejtett fegyvert felkutató azért, hogy ezáltal a nyiregyházi munkásmozgalom történetére vonatkozólag fontos dokumentumot szolgáltatasson. Első ízben 1963. március 29-én kerestük, de egész napi munka sem vezetett eredményre. A kutatást 1963. április 2-án megismételtük, s ekkor előkerült a rozsdás fegyver /karabély/, a hozzá tartozó töltényekkel együtt. A fegyver elrejtésének körülményeiről Jeles László az alábbiakat mondta el: 1918 óta vesz részt a munkásmozgalomban. A tanácsköztársaság bukása után sem mondtak le a munkásság harcáról. Még fegyveres felkelésre is készültek. 1924-ben ő /Jeles László/, Jenei György, Hurai Pál, Szuhánszki Mihály, Somogyi Gyula és mások a Tanácsköztársaság idején használt, majd elrejtett fegyvereket /karabélyt, pisztolyt/ szereztek be, s várták a felkelésre alkalmas időt. Jeles Lászlóné elmondta, hogy 1944. április 4-én férjét letartóztatták. Amikor férjét a börtönben felkereste, az közölte vele, hogy a melékelyhelyiség padlásán levő fegyvert tüntesse el. Ekkor felke-

reste Somogyi Gyulát és Jenei György elvtársakat és segítségüket kérte. A továbbiakban Somogyi Gyula előadta, hogy sürgősen intézkedni kellett, mert számítani lehetett nagyobb arányú házkutatásra. A fegyvert azonban nem tudta kicsempészni a lakásból, mert az épület térségében német csapatok állomásoztak. Ugy látta jónak, ha a fegyver sárdugattyuját saját lakásán rejti el, azért, hogyha mégis megtalálnák a fegyvert, enyhébben bírálják el. Még aznap éjjel azonban Jenei György is felfereste Jeles Lászlónét és együttesen szákba tekerve, a töltényekkel együtt elásták a fegyvert, az udvarban levő vályogvető gödör oldalfalába. A várt házkutatás valóban bekövetkezett. Felforgatták a lakást, de még a padlódeszkákat is felfeszegették. A fegyvert azonban nem találták. Mind a mai napig a földben volt. A jelenlevők elhatározták, hogy a fegyvert, méltó elhelyezés céljából örök megőrzésre a nyíregyházi Jósa András Múzeumnak adják át".

"K.m.f. Aláírás: Jeles László s.k.; Jeles Lászlóné s.k.; Somogyi Gyula s.k.; Erdész Sándor s.k.; Hódi László s.k."

A fegyver farészei kissé elkorhadtak, a csőve megrozsdásodott, számunkra mégis igen becses, mivel a nyíregyházi munkások hősi helytállásáról beszél.

Természetes, hogy a sikeres ásatást áldomás követte. A bizottság tagjai ekkor határozták el, hogy a továbbiakban is foglalkoznak a munkásmozgalmi emlékek gyűjtésével.

H I R E K

Vas megyei gyűjtés. A szombathelyi Savaria Múzeum és a budapesti Legujabbkori Történeti Múzeum munkatársai, Ambrus József és László Gábor ötnapos gyűjtési uton voltak Vas megyében. Előzetesen több veteránnal, územmel, és a különböző megyei társadalmi szervezetekkel tájékozódó megbeszélést folytattak, hogy milyen tárgyi emlékek begyűjtésére van lehetőség. Nagy gondot fordítottak arra, hogy megkeressék azokat, akik közvetlenül a felszabadulás után állami, társadalmi, illetve tömegszervezeti munkában éljenek. A gyűjtési munka eredményeként régebbi kézi-szerszámokat, üsemi bélyegzőket, fényképeket, zászlókat, okleveleket, törzsgárda jelvényeket, földosztó láncot és karókat, a földosztáskor használt rajzokat és vázlatokat sikerült begyűjteni.

Borsod megyében a Legujabbkori Történeti Múzeumi Bizottság a legujabb kori anyag gyűjtésének a meggyorsítása érdekében pályázatot írt ki. A pályázat célja az, hogy a pályázók elsősorban anyagot gyűjtsenek. A pályázati felhívást a megyei sajtó útján, azonkívül külön nyomtatványokon tették közzé. A társadalmi gyűjtőhálózatba bevonták az 1919-es miskolci csata veteránjait. Összeírták a veterán pártmunkások és a régi szervezett munkások névsorát. Felkeresik őket és begyűjtik a náluk fellelhető tárgyi emlékeket, visszaemlékezéseket.

Somogy megyében a Legujabbkori Történeti Múzeumi Bizottság elkészítette a tájtörténeti bibliográfiai jegyzékét. Tervezi nyilvántartási lapok kinyomtatását is a következő kérdőpontokkal: 1. A szerv neve. 2. Címe. 3. Alapításának éve. 4. Jogutód neve. 5. Van-e a szerv birtokában 1849-től : a/ iratdokumentáció /párt-, szakszervezeti okmányok, tagkönyvek, oklevelek, kitün-

tesetek, munkaverseny, élüzem dokumentáció stb./, b/ tárgyi dokumentáció /fényképek, zászlók, makettek, érmek, transparensok, táblázatok, grafikonok, stb./, amelyek muzeumi megőrzésre és kiállításra alkalmasak, c/ művészeti alkotások /képek, szobrok, faragások, iparművészeti tárgyak stb./, d/ sajtótermékek /üzemi újságok, híradók, plakátok, fali újságok, röpcédulák, üzemi kiadványok stb./, 6. Foglalkozott, vagy foglalkozik-e valaki a szerv történetének a megírásával /Név, foglalkozás, lakhely/, 7. Dátum, bejelentő neve.

Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, az 1963 - 64. tanévben megkezdődött a történész-muzeológus képzés. A Történeti Segédtudományi tanszék keretében, dr. Léderer Emma tanszékvezető egyetemi tanár vezetésével az új szakcsoporton tanulmányait négy hallgató kezdte meg: Balogh Ilona, Fegyő János, Ravasz Éva és Vass Ildikó. A nyáron, júliusban, már egy hónapos gyakorlaton is résztvettek a Legújabbkori Történeti Múzeumban. Az 1964-65-ös tanévben újabb négy hallgató kezd meg ilyen irányú tanulmányait. Bizunk benne, hogy a megindult egyetemi szakképzés jó eredményekkel fog járni és munkaterületünk szakembergondjait enyhíteni fogja.

-0-0-0-0-

E szám munkatársai:

Csongor Győző,	a szegedi Móra Ferenc Muzeum muzeológusa.
Dancza János,	az egri Dobó István Vármúzeum muzeológusa.
Erdész Sándor,	a nyíregyházi Jósza András Muzeum muzeológusa.
Gerelyes Ede,	a Legújabbkori Történeti Muzeum főigazgatója.
Kanyar József,	a kaposvári Állami Levéltár igazgatója.
László Gábor,	a szombathelyi Savaria Muzeum muzeológusa.
Munz Károly,	a szegedi Móra Ferenc Muzeum muzeológusa.
Nemcsik Pál,	tanár, a borsodnádasdi helytörténeti és néprajzi gyűjtemény vezetője.
Verő Gábor,	a Muzeumi Főosztály főelőadója.
Zádor Béla,	a Legújabbkori Történeti Muzeumi Bizottság titkára Tolna megyében.

TARTALOM :

	Oldal
Gerelyes Ede : A Legujabbkori Muzeumi Közlemények megjelené- se elé	4
Verő Gábor : Néhány megjegyzés a fel- szabadulási kiállítások előkészítéséhez	7
Csongor Győző - Hogyan készül a felsza- badulási kiállítás Sze- geden	13
László Gábor : A felszabadulási emlék- kiállítás anyaggyűjtésé- nek kérdései Vas megyé- ben	18
Zádor Béla : A Legujabbkori Történeti Muzeumi Bizottság létre- hozása és működése Tolna megyében	21
Nemcsik Pál : Beszámoló a borsodnadas- di helytörténeti mutató- munkáról	25
Dancza János : Heves megyei veteránok visszaemlékezéseinek gyűjtése	35
Kanyar József : Adatok Somogy megye fel- szabadulásának történe- téhez	43
Erdész Sándor : Egy fegyver története ..	58
Hírek	61



19